

**LAPSENA VANHEMPIEN KULTTUURIN ULKOPUOLELLA
ASUMISEN JA PALUUMUUTON HEIJASTUMINEN
AIKUISUUTEEN**

Sini-Vuokko Yrjö-Koskinen

Pro gradu -tutkielma

Kasvatustieteiden laitos

Turun yliopisto

Syyskuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin Originality Check -järjestelmällä

TURUN YLIOPISTO

Kasvatustieteiden laitos

YRJÖ-KOSKINEN, SINI-VUOKKO:

Lapsena vanhempien kulttuurin ulkopuolella asumisen ja paluumuuton heijastuminen aikuisuuteen

Pro gradu -tutkielma, 62 s, 1 liites.

Yleinen kasvatustiede

Syyskuu 2020

Tämän laadullisen tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten suomalaisten tilapäinen asuminen ulkomailla ja paluumuutto lapsuudessa heijastuvat heidän elämäänsä aikuisuudessa. Aikaisemmin tätä aihetta on tutkittu Suomessa vain vähän. Tutkimus nojautuu fenomenologiseen ihmiskäsitykseen. Aihetta lähestyttiin kulttuurintutkimuksen ja sosiaalipsykologian näkökulmista.

Tutkimusta varten haastateltiin kahdeksaa Suomessa asuvaa suomalaista aikuista, jotka olivat viettäneet merkittävän osan kehitysvuosistaan ulkomailla vanhemman työn vuoksi ja palanneet Suomeen kouluikäisenä. Haastateltavien ikä vaihteli 25 ja 61 vuoden välillä (mediaani 57 vuotta). Lapsuuden kulttuurienvälisissä siirtymiskokemuksissa oli paljon vaihtelua. Haastateltavat olivat asuneet ulkomailla 3–11 vuotta (mediaani 6,5 vuotta) ennen täysi-ikäisyyttä. Heistä neljä oli asunut Suomen lisäksi yhdessä ja neljä useammassa maassa.

Paluumuutto muodostui suurimmalle osalle tutkimukseen osallistuneista hyvin haastavaksi vaiheeksi heidän elämässään. Ulkomailla asumisen ja paluumuuton vaikutukset ulottuivat kaikilla haastateltavilla aikuisuuteen, vaikkakin eri tavoin. Kaikkien mielestä lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet heidän identiteettinsä muodostumiseen, ja lähes kaikki kokivat yhä eroavansa muista suomalaisista ulkomaankokemustensa vuoksi. Pari tutkimukseen osallistunutta koki olevansa Suomessa vain jossain määrin ”kotona”, ja yksi ei ollut kotonaan Suomessa sen enempää kuin muuallakaan. Lapsuuden muuttokokemukset olivat myös vaikuttaneet aikuisiällä ystävyys-suhteisiin, parinvalintaan ja ammatin- ja uravalintaan. Joillakin haastateltavilla, joilla ulkomailla asuminen ja paluumuutto olivat aiheuttaneet lapsuudessa turvattomuutta, turvattomuuden tunne vaivasi vielä aikuisiälläkin.

Paluumuuttoon liittyneistä haasteista huolimatta useimmat haastateltavat suhtautuivat haastatteluhetkellä liikkuvaan lapsuuteensa myönteisesti. He arvostivat ulkomailla hankittua hyvää kielitaitoa ja avarakatseisuuttaan. Haastateltavien elämäntyytyväisyys oli varsin hyvä ja kaikki viihtyivät Suomessa. Tulokset vastaavat pitkälti niitä tuloksia, joita on saatu muissa maissa tätä ilmiötä koskevissa tutkimuksissa. Tämän tutkimuksen valossa sillä, että asuu lapsuudessa tilapäisesti ulkomailla voi olla laaja-alaisia pitkäaikaisvaikutuksia myös suomalaisessa kontekstissa.

Avainsanat: kolmannen kulttuurin lapsi, aikuinen kolmannen kulttuurin lapsi, paluumuuttaja, identiteetti, kulttuuri-identiteetti, kansainvälinen liikkuvuus, monikulttuurisuuskasvatus

SISÄLLYS

1	OLENHAN SUOMALAINEN.....	4
2	KOLMANNEN KULTTUURIN LAPSI.....	6
	2.1 Kolmannen kulttuurin lapsi.....	6
	2.2 Paluumuuttajalapsen sopeutuminen.....	8
	2.3 Aikuinen kolmannen kulttuurin lapsi.....	12
3	KULTTUURI.....	15
4	IDENTITEETTI.....	19
	4.1 Identiteetti	19
	4.2 Kulttuuri-identiteetti	22
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -MENETELMÄT.....	28
	5.1 Tutkimustehtävä ja -menetelmät.....	28
	5.2 Tutkijan positioni	31
	5.3 Haastateltavien tausta.....	32
6	TULOKSET.....	34
	6.1 Lapsuuden paluumuuttokokemuksia.....	34
	6.2 Lapsuuden siirtymiskokemusten heijastumia aikuisuuteen	46
7	POHDINTA	56
	7.1 Keskeiset tulokset	56
	7.2 Luotettavuustarkastelu	60
	7.3 Jatkotutkimukseen liittyvät kysymykset	62
	LÄHTEET.....	63
	LIITE 1.....	70

1 OLENHAN SUOMALAINEN

”En tule koskaan perille, mä aina matkustan . . .”, 8-vuotias kuopuksemme lallatteli pakatessaan tavaroitaan pahvilaatikkoon, kun olimme jälleen muuttamassa – sillä kertaa Heidelbergistä Suomeen. Valitsin pro gradu -tutkielmani aiheen oman kokemukseni ja kiinnostukseni pohjalta. Perheeni on asunut ulkomailla kuudessa maassa. Jokaisen ulkomailla vietetyn ajanjakson jälkeen muutimme takaisin Suomeen, ja joka kerta paluu vaati oman sopeutumisprosessinsa. Puolisoni on diplomaatin lapsena saanut sopeutua valtioidenvälisiin muuttoihin jo pienestä pitäen, minä vasta aikuisena.

Tilastokeskuksen tilastojen mukaan vuonna 2019 Suomeen muutti ulkomailta 8 580 Suomen kansalaista. Heistä alle 15-vuotiaita oli 1 675. Tässä tilastossa eivät näy muun muassa diplomaattien, kehitysyhteistyötehtävissä olleiden eikä lähetystyöntekijöiden lapset. (Suomen virallinen tilasto 2019.) Kaikkia suomalaisia paluumuuttajalapsia kattavaa tilastoa ei siis ole saatavilla. Vaikka myös vuotuinen kouluikäisten suomalaisten paluumuuttajalasten määrä on merkittävä, Suomessa ei pidetä heistä tilastoa (Opetushallitus, S. Korkala, henkilökohtainen tiedonanto 4.8.2020).

Ulkomailla vietetyt vuodet muovaavat lapsen arvoja ja hänen tapansa ajatella. Monissa maissa on havaittu, että vanhemman työn vuoksi tilapäisesti ulkomailla asuneilla lapsilla on usein suuria haasteita, kun he muuttavat takaisin vanhempiensa kotimaahan (Eakin 1998; Storti 2001; Gilbert 2008; Pollock & Van Reken 2009). Paluumuuton jälkeen on melko tavallista, että lapset kokevat itsensä erilaiseksi suhteessa kotimaansa ikätovereihin ja monet myös ulkopuoliseksi ja yksinäiseksi. Sopeutuminen kotimaahan on aikaa vievä prosessi.

Aikuisia, jotka ovat viettäneet merkittävän osan kehitysvuosistaan vanhempiensa kulttuurin ulkopuolella, on tutkittu melko paljon (esim. Useem & Cottrell 1996; Gilbert 2008; Hoersting 2009; Williams 2013; Smith & Kearney 2016; Abe 2018). Tulokset viittaavat siihen, että lapsuudessa koetut kulttuurienväliset siirtymät vaikuttavat muun muassa kulttuuri-identiteetin muodostumiseen ja että siirtymillä on laaja-alaisia heijastumia monen aikuisen elämään. Tällaiset aikuiset ovat tavallisesti tietoisia erilaisuudestaan, ja monet heistä eivät tunne kuuluvansa täysin mihinkään kulttuuriin.

Englanninkielisistä alan julkaisuista huomattava osa on keskittynyt yhdysvaltalaisiin aikuisiin. Yhdysvaltalaisia koskevien tutkimusten tulokset eivät kuitenkaan ole suoraan siirrettävissä suomalaiseen kontekstiin.

Suomalaisista, jotka ovat lapsena asuneet tilapäisesti ulkomailla, on julkaistu muutamia tutkimuksia, joista suurin osa keskittyy lapsiin (esim. Warinowski 2012). Kun ottaa huomioon vuosittain Suomeen palaavien suomalaislasten merkittävän määrän, on yllättävää, ettei lapsuuden siirtymien pitkäaikaisvaikutuksia ole Suomessa juurikaan tutkittu.

Pyrin tässä suomalaiseen aineistoon perustuvassa laadullisessa tutkimuksessa selvittämään, miten tilapäinen ulkomailla asuminen ja paluumuutto lapsuudessa heijastuvat aikuisuuteen. Lähestyin aihetta sekä kulttuurintutkimuksen että sosiaalipsykologian näkökulmista. Tutkimusta varten haastattelin kahdeksaa Suomessa asuvaa aikuista, jotka olivat asuneet lapsuudessa ulkomailla vanhemman työn vuoksi. Keskityin haastatteluissa paluumuuttokokemuksiin ja lapsuuden siirtymiskokemusten pitkäaikaisvaikutuksiin. Luonnollisesti myös lapsuudessa tapahtuneet muutot ulkomaille ja siellä asuminen olivat vaikuttaneet haastateltavien elämään. Rajasin kuitenkin ulkomaille muuton ja ulkomailla asumisen teemahaastattelun ulkopuolelle.

2 KOLMANNEN KULTTUURIN LAPSI

Tässä luvussa esittelen ensin kolmannen kulttuurin lapsi -ilmiön. Seuraavaksi siirryn kuvaamaan kouluikäisten paluumuuttajalasten sopeutumista vanhempiensa kotimaahan. Koska tutkimukseni painopiste on aikuisissa, käyn lopuksi läpi tutkimusten valossa, miten tilapäinen ulkomailla asuminen ja paluumuutto lapsuudessa voivat heijastua aikuisen elämään.

2.1 Kolmannen kulttuurin lapsi

Kun ihminen muuttaa maasta toiseen, siirtyminen ei ole pelkästään fyysistä paikasta toiseen tapahtuvaa muutosta. Muuttaessaan hän siirtyy kulttuurista toiseen. Kulttuuri tulee esiin siinä, miten pukeudumme, syömme, puhumme ja toimimme. Mutta kulttuuri on paljon enemmän kuin ulkoiset käyttäytymismallit. Se on myös yhteisten käsitteiden, uskomusten ja arvojen järjestelmä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle. (Pollock & Van Reken 2009, 41.)

Yhdysvaltalainen Ruth Hill Useem loi 60-luvulla käsitteen *kolmannen kulttuurin lapsi* (Third Culture Kid, TCK) kuvaamaan lapsia, jotka seuraavat vanhempiaan toiseen yhteiskuntaan (Useem & Cottrell 1996, 22). Kolmannella kulttuurilla hän tarkoitti tässä yhteydessä ulkomailla tilapäisesti työskentelevien lähetettyjen työntekijöiden ja heidän perheenjäsentensä yhteistä elämäntapaa (Useem & Useem 1967; Pollock & Van Reken 2009, 14). Käsite on myöhemmin määritelty uudelleen. Tässä tutkielmassa käytän David Pollockin esittämää määritelmää kolmannen kulttuurin lapsesta: ”Kolmannen kulttuurin lapsi on henkilö, joka on viettänyt merkittävän osan kehitysvuosistaan vanhempiensa kulttuurin ulkopuolella. Kolmannen kulttuurin lapsi luo usein suhteet kaikkiin niihin kulttuureihin kokematta mitään niistä täysin omakseen. Vaikka elementtejä kustakin kulttuurista voi sulautua osaksi kolmannen kulttuurin lapsen elämäkokemusta, yhteenkuuluvuutta hän kokee suhteessa muihin samankaltaisen taustan omaaviin.” (Pollock & Van Reken 2009, 13.) Käsitteellä voidaan viitata sekä lapsiin että aikuisiin. Kuitenkin aikuisista, jotka ovat eläneet lapsuudessa pidempään vanhempiensa kulttuurin ulkopuolella käytetään englanninkielisessä kirjallisuudessa selkeyden vuoksi usein termiä *Adult Third*

Culture Kid (Useem & Cottrell 1996), jonka suomennos on *aikuinen kolmannen kulttuurin lapsi*.

Kolmannen kulttuurin lapsella tarkoitetaan tavallisesti henkilöä, joka asuu tai on asunut lapsuudessa tilapäisesti ulkomailla vanhemman työn vuoksi. Heihin lukeutuvat diplomaattien, armeijan palveluksessa olevien ja muiden valtion työntekijöiden sekä yritysten ja lähetysjärjestöjen työntekijöiden lapset, mutta myös muun muassa toimittajien, tutkijoiden ja opettajien lapset (Pollock & Van Reken 2009, 30.) McCaig (1994) käyttää vanhemman työn vuoksi lapsena ulkomailla asuneista termiä *globaali nomadi* (*Global Nomad*). *Cross-Cultural Kid* (Pollock & Van Reken 2009, 31) ja *matkalaukkulapsi* (Martinen 1992, 6–7) ovat käsitteinä laajempia. Kolmannen kulttuurin lasten lisäksi ne viittaavat myös muunlaisiin lapsiin, jotka ovat eläneet merkittävän osan lapsuudestaan kahdessa tai useammassa kulttuuriympäristössä, kuten maahanmuuttajiin, pakolaisiin ja ulkomailta adoptoituihin lapsiin. Tikka (2004) esittää kirjassaan *Suomalainen lapsi maailmalla*, että matkalaukkulapsi-nimityksestä tulisi luopua, ja hän käyttää käsitettä *kolmannen kulttuurin kasvatti*.

Warinowski (2012) käyttää väitöskirjassaan käsitettä *ekspatriaattiperheen lapsi*. Ekspatriaatilla on perinteisesti tarkoitettu valkoista, varakkaasta länsimaasta kotoisin olevaa henkilöä, joka tilapäisesti muuttaa toiseen maanosaan. Sana pohjautuu latinan sanoihin *ex* (poissa jostakin, entinen) *patria* (isänmaa). Nykyisin sanalla viitataan yleisemmin oman synnyin- ja kasvumaansa ja kulttuurinsa ulkopuolella tilapäisesti asuviin henkilöihin. Koska käsite ekspatriaatti ei ole arvovapaa, en itse halua käyttää sitä.

On epäselvää, onko sellaista kolmannen kulttuurin lasten yhteistä kulttuuria, josta voi käyttää termiä kulttuuri (Williams 2013). Käsitettä kuitenkin käytetään edelleen yleisesti tieteellisessä kirjallisuudessa, joten päädyin pitäytymään siinä.

Monet kolmannen kulttuurin lapset palaavat vanhempiansa kotimaahan ennen aikuisikää. Heistä osalla on liikkuva lapsuus eli he ovat niin sanottuja sarjamuuttajia, jotka asuvat lapsuudessa ulkomailla useassa maassa, ja ulkomailla asumisen lomassa he saattavat asua välillä vanhempiansa kotimaassa. Lapsuuden siirtymät vaikuttavat kulttuuri-identiteetin muodostumiseen. Joillakin kolmannen kulttuurin lapsilla kulttuuri-identiteetti on vielä aikuisenakin selkiintymätön, jolloin he eivät koe selvästi kuuluvansa mihinkään kulttuuriin. Tämän on ajateltu johtuvan siitä, että heidän kokemuksensa muu-

toista on kehitysvuosilta, jolloin lapselle ei ole vielä kehittynyt omaa kulttuurista identiteettiä. Tämän seurauksena lähes tiedostamaton ymmärrys siitä, miten tietyssä yhteisössä asiat ovat ja toimivat voi jäädä puutteelliseksi. (Pollock & Van Reken 2009, 40–47.)

Vanhempiensa kotimaassa monet kolmannen kulttuurin lapset tuntevat itsensä näkyvämmiksi siirtolaisiksi, *piilomaahanmuuttajiksi*, kuten McCaig ja Pollock alkoivat heitä kutsua 1980-luvulla. Kotimaassa piilomaahanmuuttajat näyttävät samanlaisilta kuin valtaväestö, mutta he ajattelevat eri tavalla. Ulkoisen samankaltaisuuden vuoksi ihmiset olettavat piilomaahanmuuttajan jakavan valtaväestön kanssa samanlaisen maailmankuvan ja kulttuurisen tietoisuuden, ja hänen myös odotetaan käyttäytyvän kuten muut. Piilomaahanmuuttajalle ei tehdä kulttuurin vajavaisen tuntemuksen perusteella samanlaisia poikkeavaan käyttäytymiseen liittyviä myönnytyksiä kuin ulkomaalaisille. (Pollock & Van Reken 2009, 55.)

Pollockin ja Van Rekenin (2009) mukaan kolmannen kulttuurin lapsilla esiintyy kolme yleistä lähestymistapaa, joilla he piilomaahanmuuttajina pyrkivät selviytymään omaan identiteettiin liittyvistä haasteista. Jotkut peittelevät menneisyyttään ulkomailla ja pyrkivät kameleontin lailla mukautumaan ympäristöönsä pukeutumalla ja puhumalla kuten muut ja asennoitumalla asioihin muiden tavoin. Toiset sen sijaan pyrkivät omaksumaan erilaisuuteen perustuvan identiteetin tekemällä selväksi, etteivät he ole samanlaisia kuin muut, eivätkä he pyrikään muuttumaan sellaisiksi. Kolmanteen ryhmään kuuluvat ”seinäruusut”, jotka varovat paljastumasta henkilöiksi, jotka eivät tunne paikallisen kulttuurin sääntöjä. He omaksuvat sivustakatsojan roolin ja tarkkailevat ensin pidempään jotain toimintaa ennen siihen osallistumista. (Pollock & Van Reken 2009, 57.)

2.2 Palumuuttajalapsen sopeutuminen

Kun lapsi muuttaa ulkomailta vanhempiensa kotimaahan, hän on joutunut jättämään taakseen tutun elämänsä, ystävät, koulun, kodin ja muun ympäristön. Kotimaassa saattaa olla edessä uusi asuinympäristö, uusi koti ja koulu. Lapsella ei välttämättä ole kotimaassaan ystäviä.

Marttinen (1992) on haastatellut muun muassa kouluikäisenä Suomeen palanneita kolmannen kulttuurin lapsia, joiden kokemuksia hän tuo esiin kirjassaan *Matkalaukkulapsi*.

Erään kirjassa kuvatun lapsen kohtaamat haasteet ovat joillekin paluumuuttajalapsille tuttuja. Paluumuuton jälkeen lapsesta aluksi tuntuu, että hän on kadottanut oman persoonansa ja tunteen omasta arvostaan. Lapsi kokee, ettei kukaan tiedä hänestä ja hänen taustastaan mitään. Tämä tekee hänet araksi ja haavoittuvaksi. Uudessa ympäristössä hänen eteensä tulee monia sellaisia tilanteita, joissa hän tuntee itsensä saamattomaksi ja nöyryytetyksi. Hän ei osaa, ei ymmärrä, ei tiedä, ei löydä. Kolmannen kulttuurin lapsen oletetaan sopeutuvan nopeasti, onhan hän suomalainen, joka on palannut ”kotiin”. Kuitenkin ennen kuin lapsi pystyy rauhoittumaan ja rentoutumaan, hänen on kiinnityttävä uudelleen. Lapsi vaatii kaikenlaista huomiota, rähjää, mököttää ja syyttää vanhempiaan siitä, että he ovat tuoneet hänet tähän tylyyn, kylmään ja hankalaan maahan. Marttisen mielestä vanhempien olisi tärkeää antaa lapsen käydä läpi paluumuuttoon liittyvää surutyötä. Samankaltaisia kolmannen kulttuurin lapsen paluumuuttoon liittyviä haasteita on kuvattu kansainvälisessä kirjallisuudessa (Eakin 1998; Gilbert 2008; Kano Podolsky 2008; Pollock & Van Reken 2009; Sellers 2011).

Warinowski (2012) tutki väliaikaisesti ulkomailla työskennelleiden työntekijöiden lasten sopeutumista ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon lasten vanhemmille kohdistetun sähköisen kyselyn avulla (kyselyaineiston koko 202 perhettä ja 333 lasta). Lasten vanhemmista ainakin toinen oli syntynyt Suomessa. Tutkimus on tiettävästi ensimmäinen laaja tätä kohderyhmää koskeva tieteellinen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen aineisto kerättiin kahdeksan suuren suomalaiskaupungin peruskoulujen kautta. Tutkimuksen toisessa osiossa haastateltiin kahdeksaa samasta aineistosta valittua lasta, jotka olivat asuneet Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Heistä viisi oli asunut ulkomailla alle kaksi vuotta ja viisi oli ollut paluumuuton aikaan alle kouluikäinen. Vanhempien arvion mukaan lapset olivat sopeutuneet paluumuuttoon hyvin ja he kokivat itsensä pääosin suomalaisiksi. Kyselyaineiston tulosten perusteella lapsilla oli vain vähän psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksia. Haastatteluaineiston valossa lasten tunnekokemukset eivät olleet yhtä myönteisiä. Kyselyaineiston tulokset olivat myös positiivisemmät kuin ulkomaisten tutkimusten välittämä kuva kolmannen kulttuurin lasten sopeutusvaikeuksista paluumuuton jälkeen. Warinowskin tutkimuksen tuloksiin on saattanut vaikuttaa se, että monet lapset olivat hyvin nuoria ulkomaille muuton (lasten ikien keskiarvo 4,8 vuotta) ja paluumuuton aikaan (lasten ikien keskiarvo 8,2 vuotta), ja toisaalta monet perheet olivat asuneet ulkomailla melko lyhyen ajan (42 % oli asunut ulkomailla

alle kaksi vuotta). Lisäksi kyselyaineiston ja haastatteluaineiston tulosten lapsikohtaisessa vertailussa todetut erot viittaavat mahdollisuuteen, etteivät vanhemmat ole aina tietoisia lastensa sopeutumisvaikeuksista (Gilbert 2008). Tähän voi vaikuttaa vanhempien omat sopeutumisvaikeudet, jolloin heille ei jää riittävästi voimavaroja lastensa huomioimiseen (Marttinen 1992, 119).

Vuorenkoski (2000) selvitti Ruotsista takaisin Suomeen muuttaneiden suomalaislasten pitkän aikavälin psyykkistä hyvinvointia ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Tutkimusjoukkona oli 320 Pohjois-Suomeen muuttanutta kouluikäistä ja heidän verrokkinaan 320 koko ikänsä Suomessa asunutta ikätoveria. Kuusi vuotta muuton jälkeen paluumuuttajalapsilla oli selvästi enemmän masennusoireita kuin Suomessa pysyvästi asuneilla ikätovereilla, ja he tunsivat itsensä muita yksinäisemmiksi.

Storti (2001) on jakanut paluumuuttoon liittyvän sopeutumisprosessin neljään vaiheeseen: saapuminen, kuherruskuukausi, käännteinen kulttuurisokki ja sopeutuminen. Kuten nimikin sanoo, kuherruskuukauden aikana kaikki on lähes hyvin. Se voi olla hyvin sosiaalinen vaihe, jolloin tutut ja sukulaiset haluavat tavata pitkästä ajasta. Vaikka alussa kaikki olisikin tuntunut sujuvan hyvin, tunne muuttuu muutamien viikkojen jälkeen, jolloin paluumuuttaja tyypillisesti kokee käännteisen kulttuurisokin. Lapsi tai nuori voi silloin taantua kehityksessään, ja emotionaalinen stressi voi aiheuttaa joillakin lapsilla ohimeneviä sairauksia. Joku haluaa vetäytyä yksinäisyyteen, toisilla paluumuuttajalapsilla voi ilmetä unen tai ruokahalun muutoksia. Kulttuurisokki voi vaikuttaa myös suorituskykyyn. Lapsella voi esiintyä keskittymisvaikeuksia ja itsetunnon laskua. Kun paluumuuttoon liittyvä stressi helpottaa, lapsen on mahdollista jälleen rentoutua ja nähdä asiat objektiivisemmin. (Storti 2001.)

Jos myös vanhemmat ovat kulttuurisokin kourissa, paluu voi olla koko perheelle hyvin raskasta aikaa. Perheen sopeutumisprosessi jatkuu niin kauan kuin yksikin perheenjäsenistä kipuilee paluumuuttoon liittyvien asioiden parissa. (Marttinen 1992, 98.) Sopeutuminen on pitkä prosessi (Smith & Kearney 2016). Useem ja Cottrell (1996) katsovat tutkimuksensa perusteella, etteivät kolmannen kulttuurin lapset sopeudu kotimaahansa täysin koskaan.

Koulu on lapselle ja teini-ikäiselle keskeinen paikka elämässä, joten uuteen kouluun sopeutuminen on heille ensiarvoisen tärkeää. Stortin mukaan uutena oppilaana on vaikea

olla, koska lapsi on kadottanut osan identiteetistään. Paluumuuttajalapsista voi olla turhauttavaa, kun kukaan ei ole kiinnostunut heidän aikaisemmista kokemuksistaan ulkomailla. (Storti 2001, 122–123.)

Lahjakkailta lapsilla ja kolmannen kulttuurin lapsilla on todettu silmiinpistävä yhtäläisyyttä. Kummallakin ryhmällä on kokemuksia yksinäisyydestä sekä tunteesta, että heidän ja luokkakavereiden välissä on kiilu. (Sheard 2008.) Koulussa opettaja ja kaverit vaikuttavat merkittävästi siihen, miten lapsi rakentaa käsityksen itsestään. Vahvassa yhteenkuuluvuuden piirissä lapsi kokee itsensä hyväksytyksi ja pystyy toimimaan vuorovaikutustilanteessa myönteisesti. Opettajan tulisi pyrkiä auttamaan paluumuuttajalasta tuntemaan itsensä osaksi luokkaa ja koulua. Apuna voidaan käyttää mentorijärjestelmää, jossa paluumuuttajalapselle nimetään oppilaiden joukosta oma tukihenkilö. (Kidd & Lankenau 2011.)

Kidd ja Lankenau (2011) katsovat, että kolmannen kulttuurin lapsilla on paljon kokemuksia ja taitoja, jotka voisivat rikastuttaa luokan muiden oppilaiden oppimista. Monet tutkimukset kuitenkin viittaavat siihen, etteivät paluumuuttajalapsen halua erottautua luokan muista oppilaista, vaan he pyrkivät mukautumaan ympäristöönsä kameleontin lailla tai he omaksuvat sivustakatsojan roolin (Pollock & Van Reken 2009). Sen vuoksi opettajan tulisi lähestyä oppilasta hienotunteisesti.

Kolmannen kulttuurin lapsen yksilölliset tarpeet tulisi huomioida monikulttuurisuuskasvatuksessa. On tärkeää, että opettajat tunnistavat kolmannen kulttuurin lapsen vahvuudet ja ottavat ne huomioon opetuksessa ja tarjoamassaan tuessa (Kidd & Lankenau 2011). Opettajan olisi hyvä kysyä paluumuuttajaperheen muutoista, asuinmaasta, oppilaan koulutaustasta ja kielitasosta. Kolmannen kulttuurin lapsella voi olla yllättävänkin heikot tiedot Suomesta, joten opettajan vastuulla on kartuttaa hänen Suomi-tietouttaan. (Tikka 2004, 93–94.)

Tein kandidaatintyöni (Yrjö-Koskinen 2012) kodin ja koulun välisen yhteistyön merkityksestä suomalaisten paluumuuttajalasten sopeutumisessa. Keräsin laadullisen tutkimuksen aineiston haastatteleamalla neljää äitiä, joilla oli yhdeksän kouluikäistä lasta perheiden muuttaessa takaisin Suomeen. Kaikilla lapsilla oli sopeutumiso ongelmia ja useimilla oli myös puutteita äidinkielen taidoissa. Vanhempien mielestä opettajat eivät ymmärtäneet paluumuuttajalasten ongelmia eivätkä tukeneet heitä tarpeeksi. Vanhemmat kokivat kodin ja koulun välisen yhteistyön riittämättömäksi. Tulokset viittaavat siihen,

että opettajat tarvitsevat lisää tietoa paluumuuttoon liittyvistä haasteista sekä kodin ja koulun välisen yhteistyön tärkeydestä sopeutumisprosessin helpottamisessa.

Äidinkielen ylläpitäminen vieraskielisessä ympäristössä on paluumuuttajalasten sopeutumisen kannalta tärkeää (Vuorenkoski 2000; Warinowski 2012). Tänä päivänä siihen tarjoutuu erilaisia mahdollisuuksia. Ulkomailla toimii kuusi suomalaista peruskoulua, joilla on valtioneuvoston myöntämä perusopetuksen järjestämislupa ja jotka noudattavat suomalaista opetussuunnitelmaa. Espanjan Aurinkorannikolla toimivassa suomalaisessa koulussa on myös lukio. Ruotsinkielisellä suomalaisella oppilaalla on mahdollisuus käydä Ruotsin valtion ylläpitämää ulkomaankoulua. Lapsi voi myös opiskella ulkomailla etäyhteyksiä hyödyntäen Kansanvalistusseuran ylläpitämässä suomen- tai ruotsinkielisessä etäkoulussa. Lisäksi eri puolilla maailmaa toimii täydentävää opetusta antavia Suomi-kouluja, joiden tarkoituksena on tukea lasten suomen kielen ja kulttuurin oppimista tai hankitun kielitaidon säilyttämistä. (Opetushallitus 2020.) Tietyssä iässä lasten tulee osata myös toista kotimaista kieltä.

2.3 Aikuinen kolmannen kulttuurin lapsi

Aikuisista kolmannen kulttuurin lapsista on julkaistu monia englanninkielisiä määrällisiä (Useem & Cottrell 1996; Cottrell 1998; Hoersting 2009; Lyttle, Barker & Cornwell 2011; Choi, Luke & Bernard 2015; Abe 2018; Carroll 2019) ja laadullisia tutkimuksia (esim. Fail, Thompson & Walker 2004; Gilbert 2008; Sellers 2011; Moore 2011; Williams 2013; Smith & Kearney 2016). Tutkimukset viittaavat siihen, että lapsuudessa koetuilla kulttuurienvälisillä siirtymillä on pitkäaikaisia vaikutuksia kolmannen kulttuurin lasten elämään. He ovat tavallisesti tietoisia erilaisuudestaan, eivätkä monet heistä tunne täysin kuuluvansa mihinkään kulttuuriin (Useem & Cottrell 1996; Fail ym. 2004; Gilbert 2008; Hoersting 2009; Moore 2011). Joillakin on omaan kotimaahan liittyvän kulttuuri-identiteetin lisäksi kokemus toisesta kulttuuri-identiteetistä (Moore 2011; Williams 2013). Aikuiset kolmannen kulttuurin lapset tuntevat yhteenkuuluvuutta muiden samankaltaisen taustan omaavien kanssa (Sellers 2011; Smith & Kearney 2016). Paluumuuttoon liittyvän sopeutumisprosessin jälkeen useimmat eivät kuitenkaan tunne itseään yksi-

näiseksi eikä vieraantuneeksi omassa kotimaassaan, jossa he sulautuvat yhteisöön muuttamalla paikalliseen kulttuuriin tai omaksumalla sivustakatsojan roolin (Useem & Cottrell 1996; Smith & Kearney 2016).

Jotkut kolmannen kulttuurin lapset ovat nuoruudessa ahdistuneita ja masentuneita, ja he tuntevat surua koetuista menetyksistä, kuten läheisten ihmissuhteiden katkeamisesta (Gilbert 2008; Williams 2013; Smith & Kearney 2016). Mutta myöhemmin aikuiset kolmannen kulttuurin lapset suhtautuvat usein myönteisesti lapsuuden siirtymiin (Useem & Cottrell 1996; Sellers 2011; Moore 2011; Williams 2013). He ovat avarakatseisia maailmankansalaisia. He ovat hyvin sopeutuvaisia ja heillä on kyky sulautua erilaisiin kulttuuriympäristöihin. (Useem & Cottrell 1996; Sellers 2011; Moore 2011; Williams 2013.) Lapsuudessa koettujen kulttuurienvälisen siirtymien arvokkaimpia anteja voi olla kyky luoda vaivattomasti suhteita ihmisiin, joilla on erilainen kulttuuritausta ja yhteiskunnallinen asema, ja kohdata heidät aidosti ihmisinä (Useem & Cottrell 1996; Pollock & Van Reken 2009, 235).

Aikuiset kolmannen kulttuurin lapset suorittavat selvästi keskimääräistä useammin korkeakoulututkinnon. Monien opinnoissa on kansainvälinen ulottuvuus, ja monet päätyvät kansainväliselle työuralle tai heidän työhönsä sisältyy kansainvälisiä tai eri kulttuureihin liittyviä tehtäviä. (Useem & Cottrell 1996; Hoerstring 2009; Carroll 2019.) Aikuisen kolmannen kulttuurin lasten korkeaa koulutustasoa selittänee osin se, että heidän vanhemmallaan, joka on työskennellyt ulkomailla erityisosaamista vaativissa tehtävissä, on myös todennäköisesti korkea koulutustaso (Hoerstring 2009).

On myös viitteitä siitä, että lapsuuden valtioidenväliset siirtymät vaikuttavat monella tavalla aikuisten kolmannen kulttuurin lasten ystävyys-suhteisiin (Pollock & Van Reken 2009, 137; Smith & Kearney 2016) ja parinvalintaan. He valitsevat usein puolisoikseen henkilön, jolla myös on kansainvälistä kokemusta jossain muodossa (Cottrell 1998).

Aikuisiin kolmannen kulttuurin lapsiin keskittyvän tutkimuksen haasteena on se, ettei tästä kohderyhmästä ole kansallisia rekistereitä. Osallistujat on usein rekrytoitu tutkimuksiin sosiaalisten verkostojen kautta, mitä on pidetty tämän alan tutkimuksen yhtenä heikkoutena. (Sellers 2011, 35; Abe 2018, 827.)

Englanninkielisistä alan julkaisuista huomattava osa on keskittynyt yhdysvaltalaisiin aikuisiin kolmannen kulttuurin lapsiin (Williams 2013). Ei kuitenkaan voida olettaa, että

Yhdysvalloissa tehdyt tutkimukset kuvaavat suomalaisten aikuisten kolmannen kulttuurin lasten todellisuutta, sillä yhdysvaltalainen konteksti poikkeaa merkittävästi suomalaisesta (vrt. Lincoln & Guba 1985, 297–298). Monien maiden pääkaupungeissa on verrattain suuret yhdysvaltalaisten yhteisöt, jolloin amerikkalaisilla lapsilla on suomalaisia lapsia paremmat edellytykset tavata ulkomailla asuessaan oman maansa kansalaisia. He voivat myös usein käydä kansainvälistä koulua omalla äidinkielellään, toisin kuin suomalaiset, joilla on nykyisinkin mahdollisuus käydä suomenkielistä koulua vain muutamassa maassa. Lisäksi monet amerikkalaiset lapset, jotka muuttavat vanhemman työn vuoksi ulkomaille, asuvat pitkään ulkomailla ja palaavat vanhempiensa kotimaahan vasta aloittaessaan korkeakouluopinnot (Pollock & Van Reken 2009, 276; Smith & Kearney 2016).

Suomalaisista aikuisista kolmannen kulttuurin lapsista on julkaistu vain vähän tieteellisiä tutkimuksia. Mattila (2017) keräsi aineiston pro gradu -tutkielmaansa 25 Suomessa asuvan suomalaisen aikuisen lomakehaastattelulla. Tutkimushenkilöistä moni oli palannut Suomeen vasta aikuisiällä, ja kolmen tutkimushenkilön vanhemmista vain toinen oli suomalainen. Mattilan mukaan valtaosalla vastaajista oli kolmannen kulttuurin lapsen identiteetin piirteitä, kuten erilaisuuden ja juurettomuuden tunnetta sekä piilomaahanmuuttajuuden kokemuksia. Neljä vastaajaa viidestä tunsikin myös ”kaukokaipuuta tai ikävää”, ja lähes yhtä moni halusi vielä jossain vaiheessa muuttaa ulkomaille asumaan.

3 KULTTUURI

Kulttuurista on esitetty lukuisia määritelmiä, joista Kluckhohnin (1951a, 86) on yksi tunnetuimpia:

Kulttuuri koostuu pääasiassa symbolien avulla omaksutuista ja välitetyistä kaavamaisista tavoista ajatella, tuntea ja reagoida. Nämä tavat sekä niiden ilmentymät artefakteissa ovat ihmisryhmien omaleimaisia aikaansaannoksia. Kulttuurin olennainen ydin koostuu perinteisistä (eli menneisyydestä johdetuista ja menneisyydessä valituista) käsityksistä ja erityisesti niihin liittyvistä arvoista.

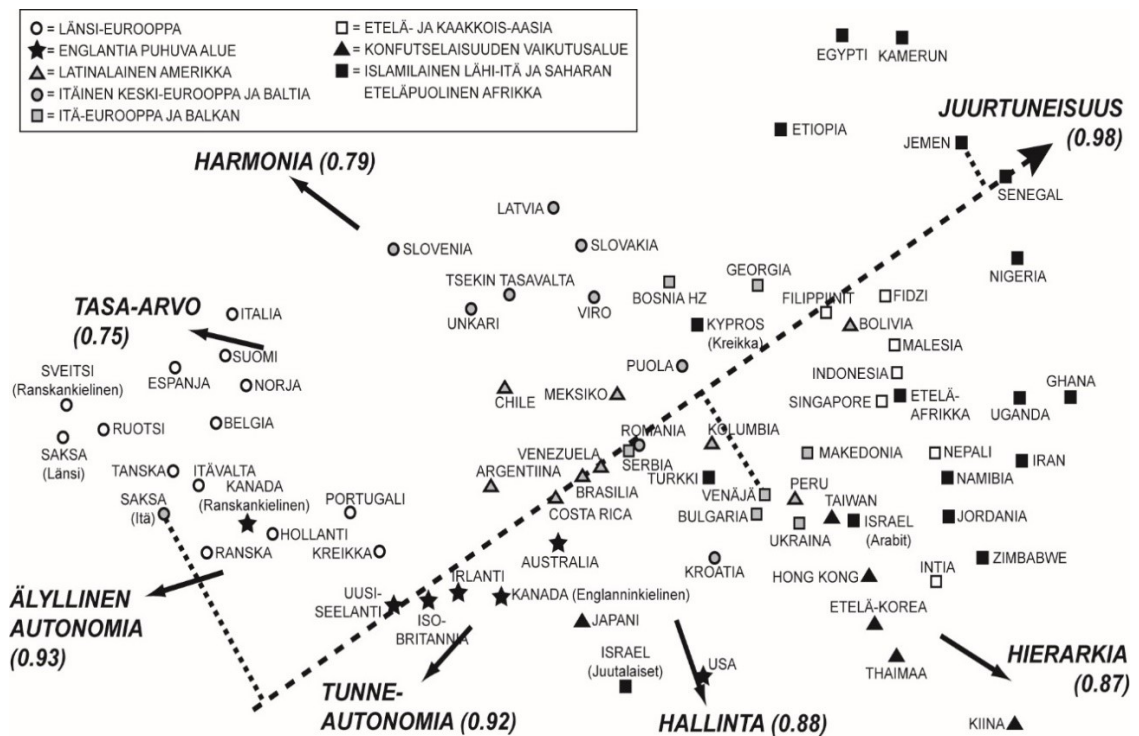
Arvo on Kluckhohnin määritelmän mukaan ”yksilölle tunnusomainen tai ryhmälle ominainen eksplisiittinen tai implisiittinen käsitys siitä, mikä on toivottavaa. Tämä käsitys vaikuttaa käytettävissä olevien toimintatapojen, keinojen ja toiminnan päämäärien valintaan.” (Kluckhohn 1951b, 395.)

Hofstede pitää kulttuuria ihmismielen opittuna ohjelmointina, joka erottaa jonkin ihmisryhmän toisista (Hofstede 1993, 17). Yhteiskuntatieteessä prosessia, jossa yksilöstä kasvaa yhteisönsä jäsen, kutsutaan sosialisatioksi. Sosialisatian myötä uusi sukupolvi sisäistää kulttuurinsa maailmankuvan, arvot ja toimintatavat. (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 2013.)

Kulttuurin omaksumisprosessissa ei ole kyse kulttuurisen mallin passiivisesta sisäistämisestä, vaan jatkuvasta itsen ja yhteisön välisestä dialogisesta prosessista, joka tapahtuu ensisijaisesti kommunikatiivisessa vuorovaikutuksessa. Saksassa ja Kamerunissa tehdyssä vertailevassa tutkimuksessa havainnoitiin äitien ja heidän 1–3 kuukauden ikäisten lastensa vuorovaikutusta jokapäiväisessä elämässä. Tutkimuksessa havaittiin, että äidit välittivät lapsilleen kulttuurista normistoa ja arvoja, jotka olivat sopivia kyseisen kulttuurin kontekstissa. Saksalaiset ja kamerunilaiset äidit reagoivat vauvojen tarpeisiin eri tavoin. Äideillä myös kehon kieli, kosketus ja onomatopoeettiset äänet olivat vauvan kanssa puuhaillessa hyvinkin erityyppisiä. Tutkimus osoitti, kuinka kulttuuria tuotetaan ja välitetään jo aivan pienille lapsille arkipäiväisessä vuorovaikutuksessa. (Demuth, Keller & Yovsi 2011, 70, 84.)

Kulttuuri koostuu useista kerrostumista. Arvot edustavat kulttuurin syvintä kerrostumaa ja ne omaksutaan lapsuudessa alitajuisesti. Hofsteden mukaan arvojärjestelmän perusta on useimmilla kymmenvuotiailla jo valmiiksi muotoutunut. Varhaisen omaksumisvaiheen takia monet arvot jäävät yksilöltä itseltäänkin tiedostamattomiksi. Siksi niistä ei voida keskustella, eikä niitä voi suoraan havaita, vaan niiden olemassaolo voidaan vain päätellä tavasta, jolla ihmiset käyttäytyvät eri tilanteissa. (Hofstede 1993, 26–27.)

Tutkijat ovat tunnistaneet eri lähtökohdista monia kulttuurin arvoulottuvuuksia ja arvo-orientaatioita, jotka mahdollistavat kulttuurien vertailun. Laajojen empiiristen tutkimusten perusteella on tunnistettu erilisiä kulttuurivyöhykkeitä (kuvio 1). (Hofstede 1980; Inglehart 2006; Schwartz 2006.) Schwartzin (2006) arvo-orientaatioiden kehämäinen rakenne perustuu arvojen keskinäiseen yhteensopivuuteen ja niiden välisiin ristiriitaisuuksiin.

* Kunkin kansallisen ryhmän sijoittuminen suhteessa tiettyyn kulttuurin arvo-orientaatioon saadaan piirtämällä kohtisuora viiva maan sijaintia osoittavasta kohdasta kyseisen arvo-orientaation vektoriin.

KUVIO 1. 76 kansallisen ryhmän sijoittuminen Schwartzin (2011) seitsemän arvo-orientaation kulttuurisella arvokartalla.

Arvojen välisten erojen vaikutusta toiseen kulttuuriympäristöön siirtyneiden yksilöiden sopeutumiseen on tutkittu Uudessa Seelannissa opiskelleilla ulkomaalaisilla korkeakouluopiskelijoilla (42 maata). Vastoin odotuksia, sillä, miten paljon Uudessa Seelannissa tilapäisesti oleskelevien ulkomaalaisten ja isäntäkulttuurin arvot erosivat toisistaan, ei ollut yhteyttä yksilöiden psykologiseen eikä sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. (Ward & Searle 1991.)

Kulttuuri vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja siihen, miten heidän odotetaan toimivan eri yhteisöissä (Schein 2004, 19; McDaniel, Samovar & Porter 2012, 16). Esimerkkinä tästä on antropologi Edward T. Hallin (1977) teoria korkean ja matalan kontekstin kulttuureista. Korkean kontekstin kulttuuri viittaa taipumukseen tukeutua viestinnässä kontekstiin. Sanallinen viestintä on niukkaa ja sisältää vain vähän informaatiota. Valtaosa viestin merkityksestä sisältyy joko fyysiseen ympäristöön tai on ihmisten ennalta sisäistämää. Merkitys välittyy ei-sanallisesti muun muassa ilmeiden ja kehon kielen kautta ja sisältyy olosuhteisiin, osapuolten rooleihin ja ihmisten väliseen suhteeseen. Sanallinen viestintä on usein epäsuoraa, mutta silti nopeaa ja tehokasta. Matalan kontekstin kulttuurille on ominaista, että viestin merkitys sisältyy pääosin sanalliseen viestiin. Viestinnässä ei-sanallisilla vihjeillä on vähäisempi merkitys. Viestintä on täsmällistä ja suoraa. Korkean kontekstin kulttuureissa vastuu viestin ymmärtämisestä on viestin vastaanottajalla, jota voidaan pitää syypäänä väärinkäsityksiin. Sen sijaan matalan kontekstin kulttuurissa vastuu viestin ymmärtämisestä on viestittäjällä, jonka tulee ilmaista ajatuksensa selkeästi. (Hall 1977, 112–113.)

Kollektivistiset kulttuurit, joissa ihmiset tapaavat olla sensitiivisiä toisten ihmisten tarpeille, tavoitteille ja odotuksille, ovat tyypillisesti korkean kontekstin kulttuureita, kun taas individualistisissa kulttuureissa kommunikaatio on usein suorempaa. Mikään kulttuuri ei kuitenkaan ole viestintätavaltaan puhtaasti korkean tai matalan kontekstin kulttuuri, vaan kulttuurit sijoittuvat näiden kahden ääripään väliselle jatkumolle. Korkean kontekstin kulttuurissa viestintätapa voi myös vaihdella sen mukaan, kuuluuko viestin vastaanottaja samaan vai erilaisen kontekstin omaavaan ryhmään. Esimerkkejä korkean kontekstin maista ovat Japani ja Kiina, ja matalan kontekstin kulttuureista Saksa. (Hall 1977.) Suomessa on ollut monessa suhteessa korkean kontekstin kulttuuri, mutta se on vähitellen muuttumassa viestinnältään matalan kontekstin kulttuuriksi (Nishimura, Nevgi & Tella, 2008).

Tässä työssäni käytän seuraavaa määritelmää kulttuurista (House & Javidan 2004, 15): ”Kulttuuri määritellään yhteisiksi vaikuttimiksi, arvoiksi, uskomuksiksi, identiteeteiksi, ja merkittävien tapahtumien tulkinnoiksi ja merkityksiksi, jotka ovat yhteisöjen yhteisten kokemusten tulosta ja jotka välittyvät sukupolvelta toiselle.” Määritelmässä eritellään niitä monia kulttuurin elementtejä, joita kolmannen kulttuurin lapsi kohtaa ja vähitellen sisäistää siirtyessään kulttuuriympäristöstä toiseen. Kun lapsi muuttaa takaisin vanhempiensa kotimaahan, valtakulttuurin joidenkin elementtien vajavainen tuntemus altistaa hänet piilomaahanmuuttajuuden kokemukselle.

4 IDENTITEETTI

Käyn tässä luvussa läpi identiteettiä ja kulttuuri-identiteettiä koskevaa tieteellistä kirjallisuutta siltä osin, kuin se liittyy olennaisesti kolmannen kulttuurin lapsi -ilmiöön.

Nuorilla kolmannen kulttuurin lapsilla vanhempien kotimaahan asettautumiseen liittyy usein kysymyksiä omasta identiteetistä (Marttinen 1992; Eakin 1998; Gilbert 2008; Pollock & Van Reken 2009, 41–42; Sellers 2011; Smith & Kearney 2016). Monet heistä kokevat itsensä erilaiseksi suhteessa ikätovereihin, jotka ovat aina asuneet synnyinmaassaan. Paluumuuttajien taustasta ei ehkä olla kiinnostuneita, ja kokemusten jakaminen ulkomailla asumisesta muiden kanssa voidaan tulkita kerskailuksi. Kotimaan kulttuuriympäristö saattaa tuntua paluumuuttajista vieraalta. Vaikka ajan myötä kolmannen kulttuurin lapset yleensä sopeutuvat vanhempiensa kotimaahan ja sulautuvat paikalliseen yhteisöön, lapsuuden siirtymillä on todettu olevan pitkäaikaisia vaikutuksia sekä kolmannen kulttuurin lasten kulttuuri-identiteetin muodostumiseen että myös yleisemmin identiteettiin.

4.1 Identiteetti

Identiteetin muodostamisessa nuori tai aikuinen voi pyrkiä löytämään vastauksia muun muassa seuraaviin kysymyksiin: Kuka minä olen? Mitkä ovat arvoni ja tavoitteeni? Mikä on elämäni tarkoitus? Mikä tekee minusta ainutlaatuisen? Olenko todella sama henkilö vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen? Identiteetistä ei kuitenkaan ole yleisesti hyväksyttyä määritelmää, vaan tutkijat ovat lähestyneet ilmiötä monista näkökulmista, ja tuloksena on lukuisia erilaisia teorioita ja malleja. (Schwartz 2001; Wetherell 2010.) Identiteettiä koskevassa kirjallisuudessa identiteetti jaetaan persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin (Rönholm 1999, 26). Huolimatta identiteetin käsitteen monimutkaisuudesta, se on osoittautunut hyödylliseksi työkaluksi silloin, kun halutaan ymmärtää yksilön minäkuvaa tai joidenkin ryhmien omakuvaa, asemaa yhteiskunnassa ja suhdetta muihin ihmisiin (Rastas 2008, 250–251).

Yksi alan pioneereista on E. H. Erikson, jonka kehittänyt identiteetti eli minuus merkitsee aikuisen ihmisen persoonallisuuden kokonaisuutta. Erikson laajensi yksilön sisäisen tajunnan ilmiöt koskemaan myös ihmisen sosiaalista todellisuutta. Erikson katsoi, ettei yksilöä voida ymmärtää erillään hänen sosiaalisesta kontekstistaan. Eriksonin mukaan identiteetin muodostaminen on adolenssin keskeinen psykososiaalinen kehitystehtävä. (Rönholm 1999, 23; Sokol 2009.)

Identiteettiin liittyy *minäkuva*, yksilön käsitys omasta itsestä ja suhteesta ympäröivään maailmaan. Minäkuva on ”niiden erilaisten ominaisuuksien, toimintojen ja päämäärien kokonaisuus, joiden avulla yksilö kuvaa itseään” (Keltikangas-Järvinen 1994, 97). Minäkuvaan vaikuttaa yksilön muilta ihmisiltä saama palaute omasta persoonastaan ja toiminnastaan. Keltikangas-Järvisen (1995, 56) mukaan ihmisen käsitys omasta itsestään ohjaa hänen kaikkia valintojaan kuten esimerkiksi parin- ja ammatinvalintaa.

Minän kehityksen lopputuloksena on pysyvä minuuden tunne. Minän kehitys jatkuu vielä kypsän minän syntymisen jälkeenkin, mutta muutokset eivät yleensä ole enää suuria. Vaikka muutokset minäntunteessa jatkuvat läpi elämän, ihminen ei enää muutu toiseksi kokemustensa seurauksena. Ihminen tuntee itsensä tasapainoiseksi, kun minäkuva vastaa hänen itsestään tekemiä havaintoja. (Keltikangas-Järvinen 1994, 119.)

Pollockin ja Van Rekenin (2009, 143–157) mukaan kolmannen kulttuurin lasten kehittyminen kypsiksi aikuisiksi on epätasaista. Tähän viittaa myös Yhdysvalloissa tehty kyselytutkimus (Useem & Cottrell 1996). Kolmannen kulttuurin lapset voivat olla joillain psykologisen kehityksen osa-alueilla ikäisiään edellä. Toisaalta heillä voi olla viivästynyt adolenssi, jolloin selkeän identiteetin muodostaminen – sen selvittäminen, kuka minä olen, mitä haluan ja mitä tavoittelen – kestää tavallista pidempään. Pollock ja Van Reken arvelevat tämän johtuvan muun muassa kolmannen kulttuurin lasten kaventuneista mahdollisuuksista tehdä valintoja ja testata vanhempien ja yhteiskunnan sääntöjä ulkomailla asuessaan. Pollockin ja Van Rekenin esittämät näkemykset eivät kuitenkaan perustu varsinaiseen tutkimukseen, jossa kolmannen kulttuurin lasten identiteetin kehittymistä nuoruudessa olisi verrattu koko elämänsä kotimaassaan asuneiden ikätovereiden identiteetin kehittymiseen. Tulee ottaa huomioon, että myös osalla aina synnyinmaassaan asuneilla nuorilla aikuisilla on selkiintymätön identiteetti. Suomalaisessa tutkimuksessa peräti 40 prosentilla noin 600 tutkimukseen osallistuneista 23-vuotiaista suomalaisista oli selkiintymätön tai osittain selkiintymätön identiteetti (Marttinen 2017).

Abe (2018) selvitti aikuisten kolmannen kulttuurin lasten persoonallisuuden piirteitä, psyykkisen hyvinvoinnin ulottuvuuksia ja kognitiivisaffektiivisia tyylejä määrällisessä poikkileikkaustutkimuksessa, jossa käytettiin validoituja psykologisia testejä. Tutkimukseen osallistuneet 782 henkilöä olivat Japanissa sijaitsevan kansainvälisen koulun entisiä oppilaita, joiden ikä tutkimushetkellä vaihteli 18 vuodesta yli 80 vuoteen (mediaani 45 vuotta). 80 % osallistujista oli Yhdysvaltain kansalaisia ja 10 % japanilaisia, muiden edustaessa monia muita kansallisuuksia. 19 prosentilla oli kaksoiskansalaisuus. Tutkimusraportissa ei mainittu, kuinka moni osallistuja asui tutkimushetkellä vanhempiansa kotimaassa. Valtaosa tutkimukseen osallistuneista oli asunut lapsuudessa pitkään ulkomailla (mediaani 9,2 vuotta), osa useamassa maassa. Tutkimuksessa ilmeni, että tutkimusjoukkoon kuuluvien persoonallisuus ja psyykkinen hyvinvointi olivat kehittyneet aikuisuudessa normaalisti kohti suurempaa kypsyyttä ja sopeutumista. Vaikka tutkimukseen osallistuneiden aikuisten kolmannen kulttuurin lasten altistumisessa eri kulttuureille ja psykososiaalisessa toimintakyvyssä esiintyi suurta vaihtelua, kokonaisuutena tulosten katsottiin jossain määrin poikkeavan aikaisemmin julkaistujen laadullisten tutkimusten tuloksista, joissa on usein painotettu lapsuudessa koetun ulkomailla asumisen ja paluumuuton kielteisiä seurauksia yksilön kehitykselle.

Useem ja Cottrell (1998) selvittivät aikaisemmin mainittua tutkimusta varten keräämänsä aineiston pohjalta aikuisten kolmannen kulttuurin lasten avioitumista. Tulosten mukaan heidän avioitumisiän mediaani oli sama kuin valkoisilla yhdysvaltalaisilla. Enemmistö avioituneista kolmannen kulttuurin lapsista arveli heidän taustansa vaikuttaneen etupäässä myönteisesti heidän parisuhteeseensa, ja vain pieni vähemmistö koki heidän taustansa vaikuttaneen siihen haitallisesti. Kyselyyn vastaamisen hetkellä naimisissa olleista vastaajista 60 % oli mennyt ainakin kerran naimisiin sellaisen henkilön kanssa, jolla oli heidän tutustuessaan kansainvälistä kokemusta jossain muodossa.

Kolmannen kulttuurin lasten valtioidenvälisiin muuttoihin liittyy tavallisesti surua läheisten ihmissuhteiden katkeamisesta ja muista menetyksistä (Gilbert 2008). Niille, jotka ovat siirtyneet nuorena sisäoppilaitokseen vanhemman ulkomailla työskentelyn vuoksi, vanhemmista eroon joutuminen on voinut tuntua raskaalta. Lapsuudessa koetut menetykset voivat vaikuttaa kolmannen kulttuurin lapsiin vielä aikuisuudessa ilman, että he olisivat aina tietoisia asiasta. Toistuvat kokemukset ihmissuhteiden katkeamisesta voivat saada heidät varovaisiksi ihmissuhteiden solmimisessa. (Pollock & Van Reken 2009.)

Van Rekenin vuonna 1986 suorittamassa 300 aikuiselle kolmannen kulttuurin lapselle suunnatussa kyselyssä, jonka raporttia ei ole julkaistu, 40 % ilmoitti pelkäävänsä läheisyyttä ihmissuhteissa. Taustalla vaikutti pelko suhteen katkeamisesta. (Pollock & Van Reken 2009, 137.) Toisissa tutkimuksissa valtaosalla tutkimuksiin osallistuneista ei ollut ongelmia ihmissuhteisiin sitoutumisessa (Useem & Cottrell 1996; Sellers 2011).

Eräässä Yhdysvalloissa tehdyssä tutkimuksessa, johon osallistui 45 naispuolista korkeakouluopiskelijaa, verrattiin koko lapsuutensa Yhdysvalloissa asuneiden yhdysvaltalaisien, ulkomaalaisten ja aikuisten kolmannen kulttuurin lasten näkemyksiä ystävyys-suhteista. Kunkin 15 opiskelijan ryhmän sisällä oli merkittävää vaihtelua niissä piirteissä, joita he arvostivat ystävyys-suhteissa. Kolmannen kulttuurin lapset erosivat muista ryhmistä siinä, että he arvostivat läheisimmissä ystävissään muita useammin älykkyyttä, kunnianhimoa, innostavuutta, vastuullisuutta ja itsenäisyyttä. Sen sijaan kolmannen kulttuurin lapset arvostivat ystävyys-suhteissa muita harvemmin tunnetason yhteyttä ja mukavaa yhdessäoloa. (Choi ym. 2015.)

Aikuisilla kolmannen kulttuurin lapsilla on yleisesti katsottu olevan sosiaalisiin tilanteisiin liittyen tavallista tarkempi havainnointikyky ja sosiaalinen herkkyyys. Asiaa selvitettiin tutkimuksessa, johon osallistui 74 aikuista kolmannen kulttuurin lasta ja 68 koko ikänsä kotimaassaan samassa kulttuuriympäristössä elänyttä yliopisto-opiskelijaa. Ensin mainitussa ryhmässä 68 % oli yhdysvaltalaisia, jälkimmäisessä lähes kaikki. Aikuisilla kolmannen kulttuurin lapsilla todettiin vertailuryhmää suurempi sosiaalinen herkkyyys, joka mittaa kykyä ”lukea” sosiaalisia tilanteita ja arvioida toisten tunteita, kognitiota ja persoonallisuuksia. (Lytte ym. 2011.)

4.2 Kulttuuri-identiteetti

Kulttuurilla on suuri vaikutus yksilön identiteetin muodostumiseen. Globalisaation ja kasvavan kulttuurienvälisen kommunikaation seurauksena yksilön kulttuuri-identiteetti muuttuu aikuisuudessakin. Käsitteeseen *interkulttuurinen identiteetti* sisältyy näkemys identiteetistä avoimena, muuttavana ja sopeutuvana. Interkulttuurisen identiteetin kehityessä ihminen ei hahmota itseään ja muita ihmisiä perinteisten etnisyyden ja kulttuurin kaltaisten jäykästi rajautuvien sosiaalisten kategorioiden ja stereotyyppien kautta, vaan hän määrittää itsensä ja muut ainutlaatuiset piirteet omaavina yksilöinä. (Kim 2012, 89.)

Yksilöt neuvottelevat kulttuurisen identiteettinsä vuorovaikutuksessa ympäristön ja muiden ihmisten kanssa. Ongelmia syntyy, kun muiden näkemys henkilön kulttuuri-identiteetistä poikkeaa siitä, millaisena hän itse sen kokee. Pollockin ja Van Rekenin kulttuuri-identiteetin mallissa yksilön kulttuuri-identiteetti määräytyy suhteessa ympäröivään valtakulttuuriin (kuvio 2). Ulkomaalainen eroaa valtaväestöstä paitsi ulkonaiselta olemukseltaan, myös maailmankuvansa puolesta. Piilomaahanmuuttaja näyttää samanlaiselta kuin valtaväestö, mutta ajattelee eri tavalla. Adoptoidut ovat henkilöitä, jotka ajattelevat samalla tavalla kuin valtaväestö, vaikka he näyttävätkin erilaisilta. Peilillä tarkoitetaan henkilöä, joka kuuluu valtaväestöön ja joka on aina asunut synnyinmaassaan. Kun hän katsoo muita, hän näkee kaltaisiaan henkilöitä, jotka muistuttavat häntä niin ulkoisesti kuin kulttuurisesti. (Pollock & Van Reken 2009, 54–55.)

<p>Ulkomaalainen Näyttävät <i>erilaisilta</i> Ajattelevat <i>eri tavalla</i></p>	<p>Piilomaahanmuuttaja Näyttävät <i>samanlaisilta</i> Ajattelevat <i>eri tavalla</i></p>
<p>Adoptoitu Näyttävät <i>erilaisilta</i> Ajattelevat <i>samalla tavalla</i></p>	<p>Peili Näyttävät <i>samanlaisilta</i> Ajattelevat <i>samalla tavalla</i></p>

KUVIO 2. PolVan-malli kulttuuri-identiteetistä (Pollock & Van Reken 2009, 55)

Kolmannen kulttuurin lasten lapsuuteen saattaa sisältyä useita siirtymiä kotimaan ja eri isäntäkulttuurien välillä. Siirtyessään toistuvasti kulttuuriympäristöstä toiseen heidän sijaintinsa yllä olevassa nelikentässä muuttuu yhä uudelleen. Heidän on opittava uudet kulttuuriset säännöt ja ennen kaikkea myös ymmärrettävä, keitä he ovat suhteessa ympäröivään kulttuuriin. Jokaiseen siirtymään liittyy myös kysymys omasta kulttuuri-identiteetistä. Koska kolmannen kulttuurin lasten suhde muihin ihmisiin muuttuu jatkuvasti, heille voi jäädä kehittymättä selkeä tunne omasta identiteetistä. (Pollock & Van Reken 2009, 56.)

On tärkeää ottaa huomioon, että ulkomailla kansainvälistä koulua käyvät lapset eivät useinkaan elä läheisessä kosketuksessa isäntämaan kulttuuriin. Sen sijaan kansainvälisillä kouluilla ja niiden oppilailta on merkittävä rooli heidän identiteettinsä ja maailmankuvansa kehittämisessä. Yleisesti kansainvälisten koulujen tavoitteena on kasvattaa oppilasta kulttuurista moninaisuutta kunnioittavia, avoimia ja suvaitsevaisia maailmankansalaisia. (Benjamin 2017.)

Aikuisilla kolmannen kulttuurin lapsilla voi olla monikulttuurinen identiteetti, jossa yhdistyy kaksi tai useampia kulttuuri-identiteettejä, tai heillä voi olla useita kulttuuri-identiteettejä, joiden vuorottelu onnistuu heiltä vaivatta (Moore 2011). Hyvästä kulttuurisesta sopeutumiskyvystä huolimatta tällainen kulttuuri-identiteetti saattaa vaikuttaa heidän kykyynsä kokea, että he kuuluvat johonkin yhteisöön. Jotkut kolmannen kulttuurin lapset tuntevat itsensä enemmän tai vähemmän kulttuurisesti kodittomiksi. Osa heistä sopeutuu tilanteeseen ja viihtyy kansainvälisessä ympäristössä, toisille se, etteivät he koe olevansa missään kotona on ratkaisematon ongelma. (Gilbert 2008; Hoersting 2009; Sellers 2011; Moore 2011.) Eräässä tutkimuksessa niillä aikuisilla kolmannen kulttuurin lapsilla, jotka olivat kulttuurisesti kodittomia, oli keskimäärin alhaisempi omanarvontunne kuin niillä, jotka eivät sitä olleet (Hoersting 2009). Kolmannen kulttuurin lasten identiteetti kiinnittyy usein läheisiin ihmissuhteisiin ja kolmannen kulttuurin lapsen taustaan jonkin paikan sijaan (Moore 2011). Tieteellisen kirjallisuuden valossa yhteenkuulumisen tarve eli tarve muodostaa ja ylläpitää kestäviä ihmissuhteita on perustavaa laatua oleva inhimillinen tarve (Baumeister & Leary 1995).

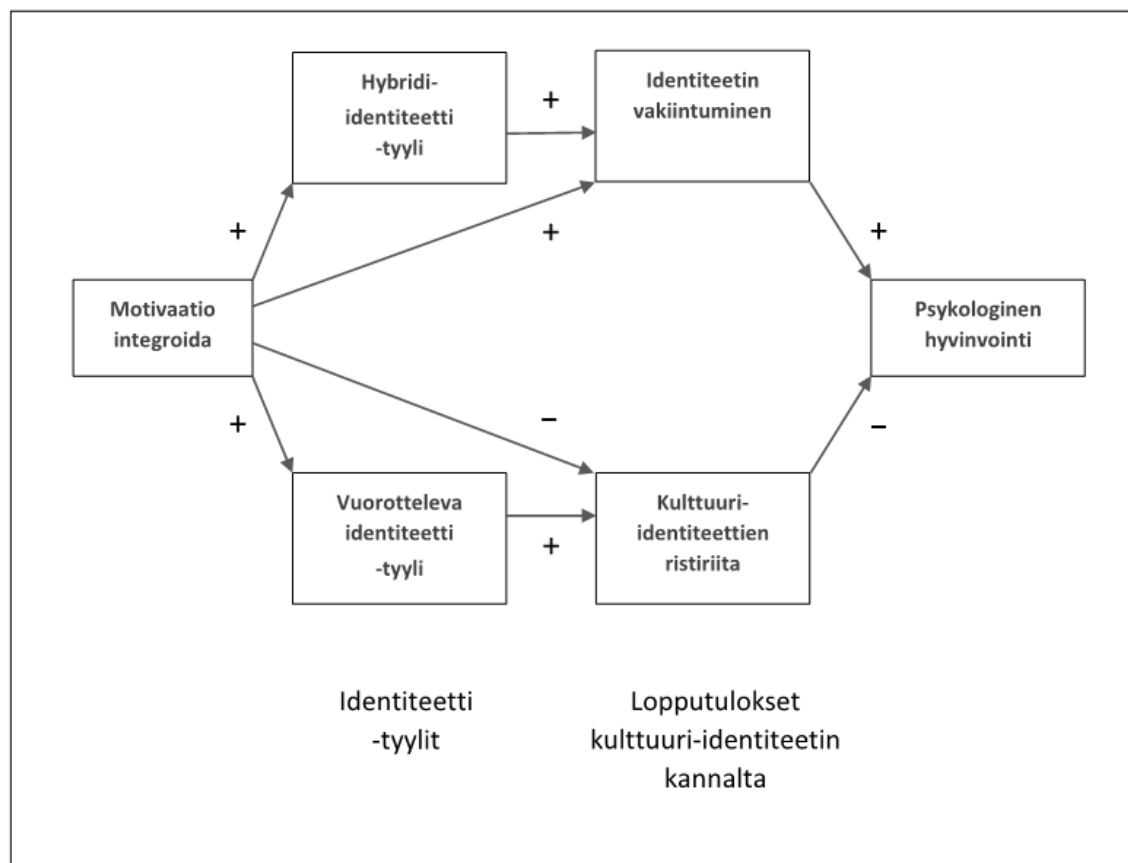
Sellaisten aikuisten kolmannen kulttuurin lasten, jotka eivät koe kuuluvansa täysin mihinkään kulttuuriin, on havaittu asennoituvan tilanteeseensa eri tavoin. Jotkut ovat epävarmoja identiteetistään, ja he voivat kokea itsensä epäaidoksi pyrkiessään jatkuvasti sulautumaan asuinmaansa kulttuuriympäristöön. Ponnisteluistaan huolimatta he tuntevat itsensä jossain määrin ulkopuoliseksi ja jotkut myös vieraantuneeksi. He ovat menneisyytensä vankeja (*encapsulated marginality*). Toiset aikuiset kolmannen kulttuurin lapset suhtautuvat erilaisuuteensa rakentavasti (*constructive marginality*). He onnistuvat rakentamaan eheän monikulttuurisen identiteetin ja tuntevat olevansa ihmisenä aitoja. He ovat kotonaan eri kulttuuriympäristöissä, joissa he säilyttävät kokemuksen omasta identiteetistään. He hyödyntävät usein lapsuuden kokemuksiaan omia päämääriä ja ammatillisia tavoitteita edistävällä tavalla. (Schaetti 1996; Fail ym. 2004; Sellers 2011; Moore 2011.)

Luvun 4.1 sivulla 20 kuvatussa Aben (2018) tutkimuksessa kehitettiin myös *moniulotteinen kansainvälisen kokemuksen asteikko* mittaamaan muun muassa aikuisten kolmannen kulttuurin lasten kaksikulttuurisuuden astetta, kiinnostusta muita maita ja kulttuureita kohtaan, halukkuutta tutustua kulttuuritaustaltaan erilaisiin ihmisiin, identifioitumista kolmannen kulttuurin lapsen taustaan sekä juurettomuuden tunnetta ja marginaalissa elämisen kokemusta, mihin sisältyi kokemus epätahtisesta psykologisesta kehityksestä suhteessa samanikäisiin aikuisiin. Kaksikulttuurisuuden aste ja syvyys kuvaa, missä määrin henkilö tuntee olevansa kotonaan ja kokee kykenevänsä toimimaan sisäpiiriläisenä kahdessa tai useammassa kulttuuriympäristössä. Se, kuinka monessa maassa tutkimukseen osallistuneet olivat lapsuudessa asuneet, korreloi positiivisesti juurettomuuden tunteen ja kolmannen kulttuurin lapsen taustaan identifioitumisen kanssa. Lisäksi kaksikulttuurisuuden asteen ja ulkomailla asumisen keston välillä oli positiivinen korrelaatio. Kun eri tekijöitä tarkasteltiin yhdessä, suurempi kaksikulttuurisuuden aste, kiinnostus muita kulttuureja ja kulttuuritaustaltaan erilaisia ihmisiä kohtaan, ja identifioituminen kolmannen kulttuurin lapsen taustaan olivat tutkimuksessa yhteydessä suurempaan psyykkiseen resilienssiin, parempaan psyykkiseen hyvinvointiin ja sopeutuvaisempaan persoonallisuuteen. Lisäksi tulokset viittaavat siihen, että juurettomuuden tunne ja kokemus yhteiskunnan marginaalissa olemisesta sekä kaksikulttuurisuuden aste vähenevät iän myötä.

Kahden kulttuuri-identiteetin integroitumista on tutkittu muun muassa etnisiin vähemmistöihin kuuluvilla, maahanmuuttajilla ja tilapäisesti ulkomailla asuvilla. Tutkimukset ovat lisänneet ymmärrystä integroituneesta kulttuuri-identiteetistä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. (Birman 1994; Stuart & Ward 2011; Ward, Tseung-Wong, Szabo, Qumseya & Bhowon 2018.)

Ward ym. (2018) ovat tunnistaneeet kaksi erilaista tyyliä, joilla henkilöt integroivat kulttuuri-identiteettinsä: hybridi-identiteetti -tyyli (hybrid identity style) ja vuorotteleva identiteetti -tyyli (alternating identity style). Hybridi-identiteetti -tyylissä yksilö valitsee kahdesta tai useammasta kulttuurista hänelle sopivat elementit ja yhdistää ne joustavasti uudella tavalla. Vuorotteleva identiteetti -tyylissä henkilö vuorottelee kulttuuri-identiteettiensä välillä sosiaalisen kontekstin mukaan. Ward ym. katsovat, että identiteettityylit kuvaavat identiteettityyppettä paremmin sitä dynaamista prosessia, jolla yksilöt pyrkivät eri lähestymistapoja hyödyntäen integroimaan kulttuuri-identiteettinsä. Identiteettityylit kuvastavat paitsi sitä, kuka minä olen, myös sitä, miten olen se, joka olen.

Wardin ym. (2018) teoreettisessa viitekehyksessä hybridi-identiteetti -tyyli ja vuorotteleva identiteetti -tyyli ovat suhteellisen itsenäisiä mekanismeja. Kumpikin tyyli on yksilön käytettävissä riippumatta sosiaalisesta kontekstista, jossa hän elää. Tutkimuksessa, johon osallistui muun muassa maahanmuuttajia ja ulkomaalaisia opiskelijoita, osallistujien halu integroida kulttuuri-identiteettinsä oli yhteydessä molempien identiteettityylien suurempaan käyttöön. Tyylit johtivat kuitenkin identiteetin ja yksilön hyvinvoinnin kannalta erilaisiin lopputuloksiin (kuvio 3). Hybridi-identiteetti -tyyli ennusti identiteetin vakiintumista (identity consolidation), johon liittyi ylpeyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Vastoin odotuksia hybridi-identiteetti -tyyli ei ollut säännönmukaisesti yhteydessä vähäisempään kulttuuri-identiteettien ristiriitaan. Tutkimuksessa vuorotteleva identiteetti -tyyli

* Lopputulokset kulttuuri-identiteetin kannalta toimivat mallissa välittäjinä.

KUVIO 3. Wardin ym. (2018) malli kulttuuri-identiteettityyleistä ja lopputuloksista kulttuuri-identiteetin ja hyvinvoinnin kannalta.

oli selvästi yhteydessä kulttuuri-identiteettien ristiriitaan, yksilön kokemukseen minän syvimpien osien yhteensovittamattomuudesta, johon liittyi ristiriidan ja hajaannuksen tunteita. Tutkijat katsoivat, että vaikka vuorotteleva identiteetti -tyyli tarjoaa yksilölle mahdollisuuden säilyttää kaksi tai useampia kulttuuri-identiteettejä, tulosten valossa se ei vaikutta hyvältä sopeutumiskeinolta. Vuorottelevaan tyyliin turvautuneet ilmoittivat, etteivät he kykene helposti pitämään kulttuuri-identiteettejään erillään. Vuorottelevassa tyyliäkin kyse ei siis ole yksilön kulttuuri-identiteettien selkeästä lokeroinnista.

Identiteettityylin valintaan vaikuttavia tekijöitä ei vielä ymmärretä hyvin. Szabón ja Wardin (2020) pääosin maahanmuuttajia koskevassa tutkimuksessa ennako-oletus, että yksilön kulttuurienvälinen osaaminen vaikuttaa hänen taipumukseensa aktivoida tietty kulttuuri-identiteettityyli, sai tukea. Laaja-alainen kyky toimia tehokkaasti kulttuurienvälisissä vuorovaikutustilanteissa lisäsi hybridi-identiteetti -tyylin käyttöä ja toisaalta vähensi vuorotteleva identiteetti -tyylin käyttöä.

Tutkimukseni kannalta merkityksellisiä ovat lapsuudessa koettujen kulttuurienvälisen siirtymien vaikutukset identiteetin ja kulttuuri-identiteetin muodostumiseen, aikuisten kolmannen kulttuurin lasten minäkuvaan, ihmissuhteisiin, yhteenkuuluvuuden tunteeseen, valintoihin ja hyvinvointiin. Haastattelututkimuksella lapsuuden siirtymiskokemusten vaikutuksiin voidaan saada valaistusta selvittämällä aikuisten kolmannen kulttuurin lasten omakohtaisia kokemuksia ja tulkintoja siirtymiskokemusten vaikutuksista heidän elämässään.

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -MENETELMÄT

Vuosittain Suomeen muuttaa takaisin vanhemman työn vuoksi tilapäisesti ulkomailla asuneita suomalaisia lapsia, joiden lukumäärästä ei pidetä tilastoa. Osa näistä kolmannen kulttuurin lapsista ehtii asua ulkomailla useammassa maassa ennen aikuisikää. Aikuisia, jotka ovat viettäneet merkittävän osan kehitysvuosistaan vanhempiensa kulttuurin ulkopuolella, on tutkittu melko paljon Yhdysvalloissa ja lisääntyvässä määrin myös muualla maailmassa. Tutkimukset viittaavat siihen, että lapsuudessa koetut kulttuurienväliset siirtymät vaikuttavat identiteetin ja kulttuuri-identiteetin muodostumiseen ja että siirtymillä on laaja-alaisia heijastumia monen aikuisen elämään. Muualla tehtyjen tutkimusten tulokset eivät kuitenkaan ole suoraan siirrettävissä suomalaiseen kontekstiin.

Suomalainen konteksti paluumuuttajia koskevassa tutkimuksessa kiinnostaa erityisesti siksi, että se poikkeaa jo paljon tutkituista yhdysvaltalaisista. Monet amerikkalaiset ovat esimerkiksi voineet käyttää ulkomailla asuessaan omaa äidinkieltään kansainvälisissä kouluissa, toisin kuin suomalaiset muutamaa ulkomailla toimivaa suomenkielistä koulua lukuun ottamatta. Lisäksi monet amerikkalaiset lapset, jotka muuttavat vanhemman työn vuoksi ulkomaille, asuvat pitkään ulkomailla ja palaavat vanhempiensa kotimaahan vasta aloittaessaan korkeakouluopinnot.

Suomalaisia tutkimuksia kolmannen kulttuurin lapsista on tehty vain muutamia ja useimmat niistä keskittyvät lapsiin. Ottaen huomioon, että Suomeen palaa vuosittain merkittävä määrä suomalaislapsia, tarvitaan lisää tutkimusta lapsuuden siirtymien pitkäaikaisvaikutuksista suomalaisessa kontekstissa.

5.1 Tutkimustehtävä ja -menetelmät

Tämän laadullisen tutkimuksen päätutkimuskysymys oli:

Miten suomalaisten tilapäinen asuminen ulkomailla ja paluumuutto lapsuudessa vaikuttavat heidän elämäänsä aikuisuudessa?

Päätutkimuskysymyksellä oli seuraavat kaksi alakysymystä:

1. Miten suomalaiset aikuiset, jotka ovat lapsena asuneet tilapäisesti ulkomailla, kokivat paluumuuton kouluikäisenä ja miten he kotiutuivat Suomeen, minkälaisena he kokivat suomalaisen koulukulttuurin, kokivatko he itsensä erilaiseksi verrattuna heidän koulukavereihinsa ja kiusattiinko heitä?
2. Miten ulkomailla asuminen ja paluumuutto lapsuudessa vaikuttavat suomalaisten aikuisten identiteettiin, yhteenkuuluvuuden tunteeseen, ihmissuhteisiin, elämän valintoihin ja elämäntyytyväisyyteen?

Hain kysymyksiin vastauksia haastattelemalla suomalaisia aikuisia, jotka olivat asuneet merkittävän osan kehitysvuosistaan ulkomailla. Lapsuuden siirtymien pitkäaikaisvaikutusten selvittämisen kannalta pidin välttämättömänä kartoittaa ensin haastateltavien lapsuuden kokemuksia paluumuutosta ja sopeutumisesta Suomeen. Vaikka ulkomaille muuttoilla ja ulkomailla asumisella lapsuudessa voi olla aikuisuuteen ulottuvia vaikutuksia, rajasin kokemukset näistä siirtymistä haastatteluiden ulkopuolelle.

Tämä tutkimus nojautuu fenomenologiseen ihmiskäsitykseen. Fenomenologinen merkitysteoria perustuu oletukseen, että ihmisen suhde todellisuuteen on merkityksillä ladattua, ja että merkitysten lähde on yhteisö, jossa yksilö kasvaa ja johon hänet kasvatetaan. Fenomenologisessa tutkimuksessa ihmistä ja ihmisen intentionaalista toimintaa voidaan ymmärtää tutkimalla inhimillistä kokemusta ja kokemusten merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 34.)

Tutkimuskohteen ymmärtäminen on laadullisen tutkimuksen tavoite. Kun esimerkiksi vaihtelusta huolimatta tutkimuksessa ilmenee jotain tutkittavalle ilmiölle yhteisiä tekijöitä, ne saattavat tavoittaa jotain sen keskeisiä piirteitä. Laadullisessa tutkimuksessa ei kuitenkaan tehdä päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen. (Lincoln & Guba 1985, 316; Patton 2002, 235; Hirsjärvi ym. 2008, 176–177.)

Lähestyin tutkimusaihetta sekä kulttuurintutkimuksen että sosiaalipsykologian näkökulmista.

Tutkimuksen aineiston keräämiseen käytin teemahaastattelua. Etsin teemoja haastattelurunkoa varten alan kotimaisista ja kansainvälisistä tutkimuksista. Teemahaastattelu sopii käytettäväksi tilanteessa, jossa halutaan selvittää heikosti tiedostettuja asioita (Met-sämuuronen 2006, 235), jollaisia lapsuuden siirtymien heijastuminen aikuisuuteen voivat

olla. Puolistrukturoidut kysymykset loivat raamit haastattelulle, mutta ne eivät sitoneet haastateltavia eivätkä estäneet heitä tuomasta esiin asioita, jotka tulivat mieleen haastattelun aikana aiheeseen liittyen. Vastaavasti haastattelijalla oli mahdollisuus tehdä lisäkysymyksiä. Teemahaastattelun dialoginen lähestymistapa antaa joustavuutta ja väljyyttä haastattelulle, mutta se on strukturoidumpi kuin avoin haastattelu. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 74–77.)

Haastattelin tutkimusta varten yksitellen kahdeksaa suomalaista aikuista, joiden harkinnanvaraisessa valinnassa käytin seuraavia kriteereitä. Haastateltavan oli pitänyt asua ulkomailla vähintään kaksi vuotta, ja paluumuuton oli täytynyt tapahtua kouluikäisenä. Haastateltavan kummankin vanhemman tuli olla suomalainen siksi, että vanhemman erilainen kulttuuritausta olisi voinut vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin. Haastateltavan tuli olla vähintään 25-vuotias, koska halusin tutkia, miten ulkomailla asuminen ja paluumuutto lapsuudessa vaikuttavat nimenomaan aikuisen narratiiviin. En asettanut haastateltaville yläikärajaa. Tavoitteena oli saada haastateltavien joukko, joka on sukupuolijakaumaltaan tasapuolinen. Lisäksi haastattelu tuli voida toteuttaa Suomessa.

Haastateltavat oli tarkoitus valita niin sanotulla lumipallo-otannalla. Haastateltavien saanti osoittautui kuitenkin yllättävän haastavaksi, sillä vastoin odotuksiani ensimmäiset haastateltavani, jotka tunsin ennestään, eivät tunteneet juuri muita lapsuudessa ulkomailla asuneita. Jouduin valjastamaan sosiaalisen verkostoni avuksi etsimään minulle haastateltavia. Yksi henkilö kieltäytyi haastattelusta ja toinen ei vastannut lähettämäni haastattelupyynnöön. Kaksi henkilöä, jotka olivat kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseen, karsiutuivat, koska he eivät täyttäneet valintakriteereitä. Ne kahdeksan, joita haastattelin, suhtautuivat haastatteluun varsin myönteisesti ja ainakin osalle se oli ilmeisen tärkeää. Eräs haastateltava totesi, ettei kukaan ollut kysynyt aiemmin hänen ulkomailla asumisestaan.

Informoin haastateltavia etukäteen kirjallisesti tutkimuksen tarkoituksesta, haastattelun teemoista ja sen arvioidusta kestosta. Ennen haastattelua he saivat aikaa orientoitua siihen ja palauttaa mieliin kokemuksia Suomeen paluumuutosta lapsuudessa. Tutkimukseen osallistuneita informoitiin myös haastattelun luottamuksellisuudesta ja tutkimustulosten kirjoittamisesta niin, että tutkittavien ja heidän mainitsemiensa muiden henkilöiden anonymiteetti turvataan.

Haastattelut tapahtuivat henkilökohtaisesti kirjastossa, kahvilassa ja yksi haastateltavan kotona. Haastattelut kestivät keskimäärin 45 minuuttia. Lyhyin haastattelu kesti 25 minuuttia ja pisin 76 minuuttia. Toteutin ensimmäisen haastattelun kesällä 2018 ja viimeisen kesällä 2019.

Äänitin haastattelut haastattelijoiden luvalla ja litteroin ne sanatarkasti. Perehdyin aineistoon lukemalla haastattelut läpi useita kertoja. Poimin haastatteluista erikseen haastattelijoiden kutakin teemaa koskevat vastaukset ja muodostin niistä oman osion jokaiselle teemalle. Lopulliset teemat muodostin pitkälti haastattelukysymysten pohjalta. Haastatteluiden ja aineiston analysoinnin aikana esiin nousi muutama uusi teema, ja toisaalta yhdistelin joitakin teemoja uusiksi teemoiksi. Esitän tulokset teemoittain.

5.2 Tutkijan positioni

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on keskeinen tutkimusväline. Tutkijan tausta vaikuttaa siten tutkimustulosten luotettavuuteen. (Patton 2002, 566.)

Kun noin 30 vuotta sitten olimme puolisoni ja esikoisemme kanssa muuttamassa Intiaan, ihmettelin, miksi muuttaminen kauas vieraaseen maahan näytti olevan puolisollleni niin helppoa. Siinä missä minä hieman jännitin uutta ja toisaalta murehdin sosiaalisen verkostoni jättämistä, puolisoni vain pakkasi tavaroita tyytyväisenä. En ymmärtänyt vielä silloin, että puolisoni on aikuinen kolmannen kulttuurin lapsi, jolle kynnys muuttaa ulkomaille oli huomattavasti matalampi kuin kaltaiselleni, joka oli asunut koko lapsuutensa yhdessä maassa. Minulla itselläni ei siis ole kolmannen kulttuurin lapsen taustaa, mutta sekä lapsillani että puolisolllani on. Ulkomailla asuminen on kuitenkin vaikuttanut minuunkin laaja-alaisesti.

Olen 61-vuotias suomenkielinen helsinkiläinen. Olen koulutukseltani varhaiskasvatuksen opettaja ja kasvatustieteen kandidaatti. Olen suorittanut sekä monikulttuurisuuskasvatuksen että monikulttuurisuuden sivuaineopintokokonaisuudet. Minulla on työkokemusta helsinkiläisistä monikulttuurisista päiväkodeista. Aikaisempi kokemukseni laadullisesta tutkimuksesta liittyy ainoastaan varhaisempaan opinnäytteeseeni.

5.3 Haastateltavien tausta

Tutkimukseen osallistuneet kahdeksan aikuista olivat kaikki suomalaisia, joiden vanhemmat olivat myös suomalaisia. Haastateltavat olivat asuneet lapsuudessa ulkomailla vanhemman tai vanhempien työn vuoksi ja palanneet Suomeen kouluikäisenä. Haastateltavien sukupuolijakauma oli tasainen. Haastateltavien ikä vaihteli 25 ja 61 vuoden välillä (mediaani 57 vuotta). Seitsemän haastateltavan kotikielenä oli suomi ja yhden ruotsi. Kaikki tutkimukseen osallistuneet asuivat haastattelun aikaan Suomessa, heistä seitsemän pääkaupunkiseudulla.

Haastateltavien koulutustausta oli varsin korkea. Kuudella haastateltavalla oli ylempi korkeakoulututkinto, heistä yhdellä tohtorin tutkinto ja yhdellä lisensiaatin tutkinto. Yhdellä haastateltavalla oli ammattikorkeakoulututkinto, ja yksi haastateltava, joka oli suorittanut alemman korkeakoulututkinnon, opiskeli maisteriohjelmassa. Kolmella haastateltavalla oli myös toinen tutkinto. Haastatteluhetkellä yksi haastateltava oli työtön ja kaksi eläkkeellä. Muut haastateltavat toimivat koulutustaan vastaavissa tehtävissä.

Kolmen haastateltavan isä oli toiminut ulkomailla diplomaattina ja kolmen isä ja yhden äiti asiantuntijana. Yhden haastateltavan isä oli toiminut lähetystyöntekijänä, ja yhden isä ja kahden äidit olivat työskennelleet ulkomailla muussa kuin koulutustaan vastaavissa tehtävissä. Neljä tutkimukseen osallistunutta oli asunut lapsena Suomen lisäksi yhdessä maassa ja neljä 2–4 maassa. He olivat asuneet seuraavissa maissa:

Afrikka: Kenia, Mosambik, Somalia

Eurooppa: Belgia, Iso-Britannia, Luxemburg, Puola, Ranska, Ruotsi, Sveitsi

Pohjois-Amerikka: Kanada, USA

Haastateltavat olivat asuneet ulkomailla 3–11 vuotta (mediaani 6,5 vuotta) ennen täysi-ikäisyyttä. He olivat palanneet Suomeen viimeisen kerran seuraavasti: kaksi alakouluikäisenä (1. ja 4. luokalle), neljä yläkouluikäisenä (7. ja 9. luokalle) ja kaksi lukion ensimmäiselle luokalle. Varhaisin paluuajankohta oli 1960-luvulla, ja nuorimmat haastateltavat olivat palanneet Suomeen viimeisen kerran 2000-luvulla. Lapsuudessa tapahtuneen paluumuuton jälkeen yksi haastateltava oli ollut vuoden vaihto-oppilaana. Osa haastateltavista ei muistanut tarkkaa ulkomailla vietettyjen vuosien määrää tai paluuajankohtaa.

Haastateltavat olivat käyneet ulkomailla asuessaan erilaisia kouluja. Puolella haastateltavista oli kokemusta kansainvälisistä kouluista. Kaksi haastateltavaa oli käynyt suomalaista lähetyskoulua Afrikassa, ja ainakin kaksi oli opiskellut paikallisessa koulussa Euroopassa. Yhdellä haastateltavalla oli myös kokemusta etäopiskelusta. Yksi aloitti koulun palattuaan Suomeen. Viidellä haastateltavalla oli kokemusta asuntola-asumisesta kouluikäisenä. Kaksi haastateltavaa oli asunut ulkomailla osan aikaa sisäoppilaitoksessa ja kolme asuntolassa Suomessa.

6 TULOKSET

Esitän tutkimuksen tulokset teemoittain kahdessa osiossa. Ensimmäisessä osiossa erittelen haastateltavien kokemuksia lapsuuden paluumuutosta Suomeen ja toisessa osiossa lapsuuden siirtymiskokemusten vaikutuksia aikuisuudessa.

6.1 Lapsuuden paluumuuttokokemuksia

Paluumuutto Suomeen

Paluumuuttoon liittyi luopumista, kun taakse jäivät tutuksi tullut maa, koti, koulu ja ystävät. Useimmista haastateltavista ei lapsena tuntunut siltä, että muuttaessaan Suomeen he olisivat palanneet ”kotiin”.

Haastateltava (H5) totesi, että ”[m]ä olin tosi pettynyt, että piti muuttaa taas . . . mä ehdottomasti halusin jäädä, koska silloin mun elämä oli siellä [ulkomailla] ja kaikki kaverit ja näin.” Eräs haastateltava joutui luopumaan hänelle hyvin tärkeästä ihmisestä, au pairista, joka ei tullut enää heille Suomeen muuton jälkeen. Gilbert (2008), Williams (2013), ja Smith & Kearney (2016) ovatkin tuoneet esiin tutkimuksissaan läheisten ihmissuhteiden katkeamisen ja surun kokemisen yleisyyden kolmannen kulttuurin lapsien muuttaessa takaisin kotimaahansa.

Osa muistakaan haastateltavista ei olisi halunnut palata lapsena Suomeen: ”. . . enhän mä halunnu Suomeen . . . Mä yritin kaikenlaisia keinoja, miten olisin jäänyt [entiseen asuinmaahan] tai sit, miten me voitais mennä takas . . . ei mitään kiintymyksiä . . . ihan koko ajan vaan katse, että pois.” (H4)

Haastateltava (H1), joka oli asunut lapsuudessa pitkään poissa Suomesta, kuvaili paluumuuttoajatusta erittäin vastenmielisenä, ja hänkin olisi halunnut jäädä silloiseen asuinmaahansa. Hänellä ei ollut lainkaan muistoja Suomesta, ”Suomihan oli mulle totaalisen vieras maa.” Hänen kotonaan oli toki puhuttu muutosta, mutta ei sen ajankohdasta. Hänelle ei kerrottu, että he olivat muuttamassa Suomeen. Vasta pitkällä matkalla hänelle selvisi, että he eivät palaisikaan enää kotiin. ”Et tää huijaus oli ihan järkyttävää!” Haastateltavan mukaan vanhemmat eivät olleet kertoneet paluumuutosta, koska he tiesivät,

”että mä en lähtis”. Hän menetti luottamuksen vanhempiinsa ja jäi yksin surunsa kanssa, ja hän ikävöi entiseen kotimaahansa. Hän koki paluumuuton suorastaan traumaattisena.

Yhdeltä haastateltavalta (H7) oli kysytty mielipidettä ulkomaille muuton suhteen, mutta paluumuuton suhteen ei, sillä paluu tapahtui silloin kun isän työsuhde päättyi.

Niissä perheissä, joissa muutettiin usein asuinmaata, lapsia ei valmisteltu erityisemmin muuttoihin, eikä niistä juurikaan keskusteltu, ne olivat lähinnä ilmoitusluontoisia asioita. Näin tapahtui esimerkiksi diplomaattiperheessä, jota kuvastaa haastateltavan (H8) toteamus: ”. . . mehän menimme isän työn ehdoilla, ei siinä keskusteltu. Kaikki ymmärsi, mikä on pelin henki. Ei siinä valmentauduttu sen kummemmin.” Haastateltava (H6) kertoi muistavansa kerran, jolloin isä oli saanut työtarjouksen, jota hän ei perhesyistä ollut ottanut vastaan.

Sumussa

Kellään viidestä haastateltavasta, jotka olivat palanneet Suomeen ensimmäistä kertaa tai pysyvästi alakouluikäisenä, ei ollut selviä muistikuvia koulun aloittamisesta paluumuuton jälkeen. Sigmund Freudin esittämän torjuntateorian mukaan ”unohtaminen” on erityisesti lapsen keino käsitellä ahdistavia ja tuskallisia kokemuksia (Saarenheimo 2014). Haastateltavalla (H1) ei ollut ensimmäisestä kouluvuodestaan Suomessa mitään mielikuvaa, ”se meni ihan sumussa”. Haastateltava (H2) mietti paluutaan suomalaisen koulun kolmannelle luokalle: ”. . . en mä oikeestaan muista niinku esimerkiks kouluun menemisestä tai ekoista koulupäivistä tai mistään yhtään mitään . . . että jotenkin se on menny omalla painollaan tai sitten unohtunu.” Haastateltava (H3) kuvasi sopeutumistaan suomalaiseen kouluun: ”. . . kummallisinta tässä on se, että mulla ei ole muistikuvia lapsuudesta yhtään, jotenkin kaikki on niin kun työnnetty jonnekin . . . Ne muistikuvat on vasta sen jälkeen kun mä siirryin . . . toiseen kouluun.”

Kokemuksia suomalaisesta koulukulttuurista

Haastateltavista kolme palasi sellaisiin pääkaupunkiseudun kouluihin, joissa oli kokemusta paluumuuttajista. Heistä kaksi tuli kielikouluun, jossa oli pääosin suomalaisia lapsia. Muut haastateltavat palasivat tavalliseen kouluun. Eräs heistä totesi, ettei hänen kou-

lullaan ollut minkäänlaisia valmiuksia vastaanottaa paluumuuttajia. Valtaosa haastateltavista toi esiin tyytymättömyytensä suomalaista kouluaan kohtaan. Sillä ei ollut eroa oliko koulu tavallinen koulu vaiko niin sanottu paluumuuttajakoulu.

Useimmat haastateltavat olivat hämmästellleet nuorina paluumuuttajina suomalaista koulukuria – tai pikemminkin sen puutetta. Paluu yläasteelle oli haastateltavalle (H5) ”iso sokki”. Ulkomailla kansainvälisessä koulussa hän oli tottunut siihen, ettei opettajalle saanut sanoa yhtään vastaan, ja sitten täällä Suomessa ”haistateltiin opettajille”. Vaikka haastateltavan mielestä koulussa oli ”varmasti ihan hyvästasosta opetusta”, hänen arvostuksensa koulua kohtaan kärsi kurin puutteen vuoksi. Haastateltava (H4) järkyttyi siitä, ”miten huonosti toiset kohteli toisiaan ja miten oppilaat kiusas opettajia”. Haastateltava (H6) muisteli, että luokanvalvojan sijainen ”ei pärjänny tälle luokalle ollenkaan, se oli ihan hurjaa se meno!”.

Eräs Suomessa toimiva kielikoulu sai osakseen kritiikkiä kahdelta haastateltavalta. Haastateltavan (H8) mukaan muissa maissa kielikoulut olivat oikeasti kyseisen maan kulttuurin mukaisia, mutta täällä Suomessa ”niin ku suomalainen koulu, mutta siellä oli vaan sitä [kyseistä kieltä] enemmän”. Toinen haastateltava kuvaili samaa koulua seuraavasti: ”. . . se oli merkillinen hybridi jostain vanhasta, hierarkkisesta maailmasta, ja mä koin sen suomalaisena – jos mä tiedän, mikä on suomalaisuus – ni hyvin hankalaksi. Se oli hyvin tarkka kaikesta. Oppimismenetelmät esimerkiksi, kaikki piti opetella ulkoa . . .”

Koulukiusaaminen

Enemmistö haastateltavista oli joutunut paluumuuton jälkeen kiusatuksi koulussa ja jotkut myös koulun ulkopuolella. Yhteistä kiusaamiskokemuksille oli, ettei kukaan haastateltavista muistanut opettajien puuttuneen avoimeen kiusaamiseen edes oppituntien aikana. Monet haastateltavat olivat miettineet kiusaamiskokemuksiaan vielä aikuisiällä.

Yksi haastateltava tuli kiusatuksi, kun ei ymmärtänyt murreilmaisuja. Kumpikin naispuolinen haastateltava, jota oli kiusattu paluumuuton jälkeen koulussa, kertoi kiusaamisen liittyneen heidän pukeutumiseensa ja erilaisiin kokemuksiin, joille oltiin kateellisia. Luokan poika kiusasi erästä naispuolista haastateltavaa ärsyttämällä, tökkimällä ja huomauttamalla hänen habituksestaan. Jälkikäteen haastateltava sai tietää, että pojalla ”meni tosi huonosti”. Haastateltava oli ymmärtänyt, ”et se oli hänen kanava purkaa sitä omaa pahaa oloaan”, ja että ”mä olin tällanen hyvä standoutti siihen”. Samalla luokalla ollut

tyttö oli myös kiusannut häntä, mikä oli tuntunut henkisesti paljon raskaammalta. Tämä tyttö oli ensin ollut kaveri ja kovin kiinnostunut luokan uudesta tulokkaasta, mutta oli sitten kääntynyt häntä ”vastaan”. Kun he paljon myöhemmin olivat keskustelleet asiasta, entinen kiusaaja oli kertonut olleensa äärimmäisen kateellinen haastateltavan ulkomaan-kokemuksista. Haastateltava kertoi, että myös hänen ulkomailla asunut siskonsa oli joutunut koulukiusatuksi Suomeen paluun jälkeen. Se liittyi erilaisuuteen, koska siskolla oli ”jotain poikkeavia ajatuksia”. Hänelle saatettiin kesken oppitunnin huutaa ”saatanan kenialainen”.

Yläasteikäisenä Suomeen palannut miespuolinen haastateltava koki suomalaisen poikakulttuurin erilaiseksi kuin mihin hän oli tottunut asuessaan muulla Euroopassa. Suomessa pojat olivat ”kovia kundeja”. Tarve esittää ”kovaa” ilmeni myös kiusaamisena.

Yksi [luokan poika] kiusas mua tosi, tosi paljon . . . En muista mitä se teki, muistan vaan sen, että yhes vaihees mä hermostuin ja mottasin sitä suoraan naamaan ja siihen loppu . . . Mä luulen, et se kiusas vähän kaikkia . . . En mä usko, että mulla mitään monopolia ollu . . . Se oli sellanen kaveri, joka oli kova jätkä . . . [ja] halus päteä. (H8)

Toisella miespuolisella haastateltavalla (H2) oli samankaltaisia kokemuksia. Hän ei uskonut koulukiusaamisen liittyneen ulkomailla asumiseen. ”Välillä parhaat kaverit oli myös pahimmat kiusaajat.” Haastateltava oli miettinyt aikuisiällä, että jos hän oli kahden kesken kaverin kanssa ja he tekivät jotain yhdessä, ”ni se oli ok, sit jos niitä oli useampi, ni sitten yleensä tuli kiusatuksi siinä yhteydessä”.

Eräs miespuolinen haastateltava kertoi, että hänen koulukaverinsa työnsivät hänet koulussa lasiseinän läpi, mutta hän ei muistanut, miksi näin tapahtui. Se johti siihen, että hänet siirrettiin toiseen kouluun.

Niillä haastateltavilla, jotka välttyivät kiusaamiselta paluumuuton jälkeen, oli luokalla jo ennestään yksi tai useampi ystävä. Haastatteluissa ystävyys nousi siten esiin kiusaamiselta suojaavana tekijänä. Miespuolinen haastateltava (H5) koki säästyneensä kiusaamiselta kahden hyvän ystävän viestitettyä muille luokkalaisille, että ”tää on hyvä tyyppi”. Hän koki ystävien toimineen eräänlaisina ”portinvartijoina”, joiden myötävaikutuksesta hänet hyväksyttiin heti luokkaan.

Suomalainen nuorisokulttuuri

Yläkouluikäisille paluumuutto oli haasteellinen muun muassa sen vuoksi, että heiltä puuttui oman ikäryhmänsä jaettuja kokemuksia. Näin sanoi haastateltava (H4), joka ei ollut käynyt Suomessa useaan vuoteen: ”. . . nuorisokulttuuri oli *todella* vierasta”. Suomessa oli silloin muodissa vaaleat sävyt, ”mulla taas hiveli silmää sellaset kirkkaat värit”. Hänen lempitoppatakkinsa oli kirkkaan keltainen, ”ihan väärän mallinen ja oli väärän värinen”. Se mikä häntä miellytti, oli ”niinku niin erilaista!”. Haastateltava kertoi olleensa ”ihan out kun ihmiset puhu . . . et aikoo ostaa viisnollakakkoset”. Hänelle selvisi vasta myöhemmin, että kyse oli Lewis-merkkisistä farkuista. Häntä kiinnosti silloin hyvin erilainen musiikki, ”koska mun korva oli tottunut [toisenlaiseen musiikkiin] . . . Niin, sitten kaikki televisio-ohjelmat . . .”

Haastateltavalle (H6) oli valtava kontrasti tulla keskieurooppalaisesta katolisesta tytökoulusta, jossa oli muun muassa essuviikot, erittäin vapaamieliseen yhteisluokkaan, jossa oltiin poliittisesti valveutuneita ja puhuttiin aborteista.

Haastateltava (H5) totesi, että ”. . . mä olin niinku edellä, koska meillä näky siellä niinku tosi laaja tv-valikoima”. Hän oli saanut ”enemmän vaikutteita just täst isosta maailmasta kuin täällä”. Musiikin ohella esimerkiksi virvoitusjuomien uutuusmaut tulivat Suomeen paljon myöhemmin. ”Ni sit oli, että ai jaa, eiks tätä oo ennen ollu.” [nauria]

Muutokset perherakenteessa ja perheen elintasossa

Kenenkään haastateltavan lapsuuden paluumuuttoon ei liittynyt vanhempien avioeroa.

Useille perheille paluumuuttoon liittyi huomattavia muutoksia elintasossa. Valtaosa haastateltavien vanhemmista palasi paluumuuton yhteydessä entiseen työpaikkaansa, mutta kahden haastateltavan vanhemmilla oli vaikeuksia työllistyä. Toinen näistä perheistä oli alkuvaiheessa vaihtanut paikkakuntaa useamman kerran ennen kuin perheen isä onnistui saamaan oman alansa töitä.

Osa haastateltavista koki, että perheen elintaso laski Suomeen muuton myötä. Erään perheen elintaso putosi lähtömaahan verrattuna, mutta se oli korkeampi kuin pikkupaikkakunnalla ”oli vallalla”. Toinen haastateltava totesi perheen elintason muutoksesta paluun jälkeen, että ”se oli siis kategorinen muutos . . . ja se oli semmonen mihin äiti ei sopeutunut”. Haastateltava lisäsi, että se ei olisi ollut niin iso asia, ellei sitä olisi nostettu

niin paljon esiin. ”Diplomaattielämässä ulkomailla on niinku mukavammat olosuhteet ja usein kiva talo ja voidaan matkustaa . . . meidän perheen lapsuuden ja nuoruuden parhaat ajat on vietetty ulkomailla, eikä Suomessa.”

Haastateltava (H2), joka koki elintasossa laskua, totesi kuitenkin, että joissain asioissa elintaso parani, esimerkiksi elintarvikkeiden laadussa. Eräs perhe oli asunut poissa Suomesta varsin pitkään ja paluumuutto oli ”semmosta järjetöntä rahanmenoa”. Perheen hankinnat ulottuivat talvivaatteista asunnon ostoon.

Haastateltava (H7) koki, että Suomeen paluun myötä heidän elintasonsa nousi. Heille hankittiin ”kalliimpi asunto esimerkiksi, kun mikä oli ennen lähtöä”. Haastateltava ei kuitenkaan kokenut elintason muutosta omassa elämässään. Usean haastateltavan perheessä ei tapahtunut ulkoisia muutoksia tai he eivät kiinnittäneet niihin lapsena huomiota. Yksi haastateltava totesi, että he olivat aina eläneet vaatimattomasti, vaikka vanhempien tulo-taso olikin ollut aika korkea.

Harrastukset

Kaikilla haastateltavilla oli ollut paluumuuton jälkeen jokin harrastus. Osalla harrastus jatkui Suomeen muuton jälkeen, jotkut aloittivat uuden harrastuksen Suomessa. Kahdella oli harrastus, joka ei ollut ohjattua. Osalla oli useampia harrastuksia. Osa haastateltavista vain totesi harrastaneensa jotakin, mutta muutama toi esiin harrastuksen tärkeyden. Kotia ja koulua tuotiin esiin myönteisessä valossa harrastuksen mahdollistajina. ”Kyllä vanhemmat yritti kaikenlaista urheiluun liittyvää.” (H3) Tai haastateltavan (H6) suulla: ”Harrastin paljon kaikkee. Se oli ihana juttu meidän kodin kautta.”

Musiikkia harrastanut (H4) kuvaili harrastustaan näin: ”. . . pääsi kuoroon ja . . . varsinkin musiikkilukioon jatkoin . . . se oli merkityksellistä. Et siitä oon tosi iloinen, että se oli semmonen, jossa pääsi yhdessä tekemään.” Myös haastateltavalle (H5) musiikkiharrastus oli ”tosi tärkeä . . . musiikki toi ehkä ne kaikista parhaat ystävät. Sit siinä vaiheessa, kun sitten perustettiin bändi siinä just yläasteikäisenä, ni siit tuli aika iso juttu.”

Suomeen sopeutumisesta

Haastateltava (H1), joka oli palannut alakouluikäisenä Suomeen eikä ollut käynyt viiteen vuoteen Suomessa, kertoi, ettei ymmärtänyt tästä Suomessa elämisestä mitään. Esimerkiksi sana serkku, ”mitä se sanana merkitsee, saaticka mitä se ihmisenä tarkoittaa . . . nää sukulaisuusasiat, et mä olin aivan pihalla niistä”. Vanhempien ylläpitämä kuva Suomesta koki kolauksen Suomeen paluun jälkeen: ”Mulla romahti monet illuusiot!” Äidin kuvailmaa kotitaloakin hän ihmetteli, että ”mikä tässä on niin hienoo?”.

Muutama haastateltava kuvaili tunnelmiaan paluumuuton jälkeen aikajanalla. Haastateltava (H5), joka ulkomailla asuessaan oli pitänyt yhteyttä suomalaisiin kavereihin, ja joka oli käynyt joka vuosi lomilla Suomessa, kertoi, että ”se eka kuukausi mä olin tosi silleen niinku surullinen . . . Joo, sanotaan, ensimmäisen puolen vuoden aikana se meni niinku sieltä hyvin pettyneestä siihen, että täähän oli hyvä päätös.”

Saman pituisesta sopeutumisjaksosta kertoi toinenkin haastateltava (H7), joka oli myös vierailut Suomessa säännöllisesti lomilla: ”Oli hetken aikaa silleen, kun palasin . . . siinä meni kyllä joitakin kuukausia . . . puol vuotta, että olin täysin mukana niinku siinä vanhassa remmissä, että pikkasen koin itseni yksinäiseksi.” Paras ystävä oli saanut toisen ystävänsä, mutta myöhemmin he palasivat jälleen parhaiksi kavereiksi. ”Kyl mä mun mielestä sopeuduin ihan hyvin, että oli sen verran tutut ympyrät koulun suhteen, että alkuun tietysti.”

Haastateltava, jolla oli ollut useita kansainvälisiä muuttoja lapsuudessaan, koki tärkeänä tuoda esiin, ettei hänen perheellään ollut Suomessa pysyvää kotia. He olivat joka kerta Suomeen palattuaan muuttaneet asumaan eri osoitteeseen, mikä oli ollut todella vaativaa.

Äidinkieli

Varsin monet haastateltavat kokivat, ettei heillä ollut juurikaan hankaluuksia äidinkielessä heidän palattuaan lapsena Suomeen, vaikka osa heistä oli asunut pitkään ulkomailla. ”Ei mulla mitään ongelmia sen kummemmin ollu sen kanssa”, haastateltava (H8) sanoi. Kotona heillä oli puhuttu suomea ja he kävivät Suomessa 1–2 kertaa vuodessa. Haastateltava (H2) totesi ulkomailla asumisestaan, että ”mehän oltiin siellä pääosin suomalaisten kanssa koko ajan”. Haastateltavalla (H5) oli jonkin verran suomalaisiakin kavereita

asuinmaassa, ”et kyl sitä suomee tuli käytetty ni aika paljonkin sen ulkomailla olon aikana”.

Haastateltava, joka oli asunut vuosia ulkomailla käymättä välillä Suomessa, kertoi käyneensä pientä suomalaista lähetyskoulua, ”joten periaatteessa osasin niinku suomea”. Mutta oli sanoja ja käsitteitä, joita hän ei ollut kuullut aikaisemmin, kuten esimerkiksi puliukko. Hänellä oli kirjoittamisessa ongelmia ja hän piti kirjoittamista haastavana. ”Mutta se voi ehkä johtua jostain muustakin [kuin ulkomailla asumisesta].” Hän kertoi saaneensa kielellistä tukea äidinkielen opettajaltaan. Haastateltavista kukaan muu ei maininnut saaneensa opettajilta tukea paluumuuton jälkeisessä sopeutumisessa.

Paluumuuttajalapsen saivat huomata tarvitsevansa Suomessa kirja- ja yleiskielen lisäksi paikallismurteiden tuntemusta. Haastateltava (H1), joka oli myös asunut useita vuosia ulkomailla käymättä kertaakaan välillä Suomessa, totesi, ettei hänellä ollut ongelmia kirjakielen kanssa, mutta murreilmaisujen kanssa oli ja hän joutui niiden merkitystä kysymään vanhemmiltaan. Eräs haastateltava ei ollut ymmärtänyt kavereiden puhumaa Stadin slangia. Kun kaverit kysyivät mutsista ja fatsista, niin hän sanoi heidän kuolleen, koska luuli poikien kysyvän hänen isovanhemmistaan.

Haastateltava (H7) koki, että vaikka hänellä ei ollut suomen kielen kanssa ongelmia paluumuuton aikaan, hän oli jäänyt jälkeen suomen kieliopin opetuksesta. Yhden haastateltavan äidinkieli oli ruotsi, joka ei ollut hänellä opetuskielenä ulkomailla. Kun hän palasi Suomeen kouluun, jossa toisena opetuskielenä oli ruotsi, ruotsi oli hänestä hankalaa, koska ”aakkossysteemi oli ihan eri ja opetustapa oli erilainen ja tietysti koko termistö, kun puhuttiin ruotsia. Se oli mulle uutta. Vaikka se oli äidinkieli, niin silti se aiheutti ongelmia.” Hänen vanhempansa halusivat pitää huolen siitä, että perheen lapsilla olisi hyvä suomen kielen taito, jonka vuoksi heille hankittiin suomenkieliset au pairit ulkomailla asumisen ajaksi. Nämä au pairit puhuivat perheessä yksinomaan suomea ja vanhemmatkin puhuivat silloin suomea, kun he kävivät yhteisiä keskusteluja.

Ystävyysuhteet

Valtaosalla haastateltavista ei ollut ystäviä Suomessa, kun he muuttivat lapsena takaisin Suomeen. Haastateltava (H1) ei tuntenut Suomesta ketään ja haastateltava (H4) vain serkkujensa perheen. Sen sijaan kolmella haastateltavalla ystävyysuhteet suomalaisiin olivat säilyneet ulkomailla olon aikana, yhden ystäviä oli jopa vierailut heidän asuinmaassaan.

Haastateltava (H6), jonka liikkuvaan lapsuuteen sisältyi useita muuttoja ulkomaille ja takaisin Suomeen, kertoi ystävyystyönsä ensimmäisen paluumuuton aikaan luokkakaveriin, josta tuli hänen elinikäinen ystävänsä. Joillakin ystävyys-suhteiden solmiminen oli ollut ”yllättävän helppoa”, mutta ei suinkaan kaikilla. Yhdellä haastateltavalla se oli ollut haastavaa ujouden takia. Haastateltavalla (H4) oli ollut ulkomailta ”aktiivinen sosiaalinen elämä, sit Suomessa ei ollutkaan ketään ympärillä”. Hän oli yrittänyt saada naapurustosta ystäviä ja kertoi saaneensa seuraa, ”mut kyllä mä koin olevani myös yksinäinen”. Haastateltava (H8) totesi, että ”luokassa oli aika vaikeaa solmia ystävyys-suhteita”. Hän muutti diplomaattien lapsille tarkoitettuun asuntolaan: ”Se tavallaan pelasti mut, sillä sielähän oli talo täynnä ystäviä. Samassa tilanteessa olevia nuoria . . . siellä oli helppo olla.” (Kyseinen asuntola ei ole enää toiminnassa.)

Haastateltava (H3) koki, että Suomessa vanhempien rooli oli erilainen kuin ulkomailta asuessa. Ulkomailta korostui vanhempien merkitys, mutta täällä Suomessa ”kontakti vanhempiin oli aika vähäistä”. Suomessa kaverit tarjosivat sellaista turvaa, mitä ulkomailta asuessa olisi hakenut vanhemmilta. Ulkomailta kansainvälisissä kouluissa oppilaiden muuttaminen on yleistä, ollaan ”kavereita vähän aikaa ja sit ne taas lähtee”. Warinowskin (2012, 189) tutkimuksessa perheen merkitys oli merkitsevästi suurempi ulkomailta asuttaessa kuin paluumuuton jälkeen.

Niilläkin haastateltavilla, joilla oli ollut ennestään ystäviä Suomessa, oli alkuun ystävyys-suhteisiin liittyviä haasteita. Haastateltavalle (H6) tuotti vaikeuksia päästä ryhmän jäseneksi luokassa: ”[Suomessa] ehkä ei ollut niin helppoa kuulua joukkoon. Se oli enemmän . . . että ne oli yksittäisiä ihmisiä.” Yläasteikäisenä Suomeen muuttanut (H5) kertoi, että hänellä oli ”vähän erilaisia iltapäiväharrastuksia kuin muilla, ni en mennyt sitten ihan kaikkien kanssa sitten samoihin piireihin niin helposti”. Hän koki, että myöhemmin lukiossa oli enemmän ”saman mielistä porukkaa”.

Vain yhdellä haastatelluista oli ollut lapsuudessa ystäviä, joilla oli myös ollut paluumuuttokokemuksia. Toinen haastateltava kertoi, että hän oli tavannut vasta pari vuotta Suomeen muuton jälkeen erään nuoren, joka oli myös asunut lapsena ulkomailta. ”Vauuu! Mä tapaan jonkun, joka on kokenut [samaa kuin minä]!”

Koulukavereista erottuminen

Vältän tietoisesti tutkielmassani termiä *toiseus*, jota käytetään usein marginaalisia ryhmiä koskevissa tutkimuksissa, joissa ryhmän jäsenet kokevat alemmuutta valtaryhmää kohtaan. Haastateltavien vastauksissa ei ollut viitteitä alemmuuden tunteista, pikemminkin päinvastoin. Eräs haastateltava toi esiin tuntojaan näin: ”Silloin tuntu . . . et Suomi on vähän takapajula, kun tultii takasin.” Toisen haastateltavan sanomana: ”. . . ehkä voi ajatella itteensä jotenkin muita parempanakin, että mulla on tieto . . . että maailmassa on vähän muutakin”.

Valtaosa tutkimukseen osallistuneista koki, että Suomeen palattuaan he erottuivat selvästi koulukavereistaan taustansa vuoksi. He olivat tunteneet itsensä erilaisiksi tai ulkopuolisiksi ja osa heistä yksinäiseksi. Kukaan ei tuntunut olevan kiinnostunut paluumuuttajien kokemuksista, ei koulukaverit eivätkä liioin opettajat.

Haastateltava (H4) kertoi ulkopuolisuuden tunteestaan: ”Mä ajattelin silloin, että mä olin ihan outsideri.” Myös pienelle paikkakunnalle muuttanut (H1) oli erottunut voimakkaasti muista taustansa ja ulkoisen olemuksensa vuoksi. Ulkomailla asuminen oli ollut yhteisössä outo asia, joka oli herättänyt lapsissa hämmentäviä reaktioita kuten naurahtelua ja mitätöintiä. Yhdellä haastateltavalla ruotsinkielisyys myötävaikutti ulkopuolisuuden tunteeseen. ”Koin olevani yksin, koska kaikki muut [luokassa] oli tietysti suomalaisia . . . Koin olevani yksin sen oppimisvaikeuden tai sen ensimmäisen [kotiutumisen] vaiheen osalta.”

Vain kaksi haastateltavaa koki, etteivät he erottuneet ulkomaankokemustensa vuoksi koulukavereistaan. Toinen heistä palasi tuttuun vanhaan luokkaansa. Kumpikin heistä oli lomailnut säännöllisesti joka vuosi Suomessa.

Koulukavereista erottumisen ohella haastatteluissa tuli esiin piilomaahanmuuttajuuden kokemuksia. Koska haastateltavat näyttivät kotimaassa samanlaisilta kuin muut, heidän myös odotettiin olevan samanlaisia. Kun haastateltava (H4) oli yrittänyt kertoa, mistä hän oli tullut luokalle, niin ”opettaja ei kuullut sitä oikein, koska ne ei edes olettanu, et joku vois tulla jostakin muualta”. Haastateltava (H5) oli kokenut käynnin kouluhammaslaitolassa hämmentäväksi, kun ihmeteltiin, ettei hänestä ollut mitään aikaisempia tietoja. ”[E]i siellä kouluterveydenhoitaja oikeen ymmärtäny: on täysin suomalainen ihminen, jolla ei oo mitään valmiita tietoja täällä.” Haastateltava (H8) pohdiskeli silloista tilan-

taan: ”Mä oon kuitenkin suomalainen ja puhun suomea ilman aksenttia sujuvasti, ni tavallaan se on ehkä hämäävää ehkä jossain mielessä, että antaa vaikutelman, että mä oon osa tätä ekosysteemiä. Todellisuudessa se ei oo näin.”

Noloja tilanteita

Osalla haastateltavista oli muistoja yksittäisistä noloista tilanteista paluumuuton jälkeen. Haastateltava (H3) puhui yleisemmällä tasolla ”sosiaalisesta kömpelyydestä uudessa ympäristössä”. Nolestumista koettiin useimmiten arkisissa tilanteissa, jotka olivat kuitenkin paluumuuttajille uusia.

Sinä vuonna, jolloin eräs haastateltava oli muuttanut Suomeen tropiikista, oli poikkeuksellisen kylmä talvi. Kukaan nuori ei silti käyttänyt pipoa, mutta hänellä oli niin kylmä, että hänen oli pakko laittaa päähän paksuin mahdollinen päähine, mikä vain löytyi. Hänestä se ”oli tosi nolo, mut ei vaan voinu . . . se oli niin kauheeta”. Haastateltavaa (H4) nolostutti matematiikan tunnilla, kun piti mennä taululle kirjoittamaan laskuja. ”Se oli ihan kammottavaa . . . opettaja määräs, et kuka menee kirjottamaan läksyn taululle, ja sä kirjoitat sen ja sä jouduit koko tunnin kattomaan niitä sun laskemia laskuja siellä!” Haastateltava oli jopa kirjoittanut ulkomailla asuvalle suomalaiselle ystävälleen, että ”harjoittele kirjoittamaan . . . seinälle tai silleen kynä pystyasennossa, että osaat kirjoittaa taululle”.

Jotkut tutkimukseen osallistuneista olivat nähneet vaivaa välttyäkseen noloilta sosiaalisilta tilanteilta. Eräs haastateltava oli sisukkaasti opetellut kaikki lasten kylällä pelaamat pallopelit ja leikit. Suomeen yläasteikäisenä palannut kävi siskonsa kanssa harjoittelemassa luistelua vasta sen jälkeen, kun valot oli sammutettu luistinkentältä.

Tapoja maailmalta

Kysyin haastateltavilta, oliko heidän lapsuuden perheissään muodostunut tapoja, joissa oli vaikutteita ulkomailla asumisesta. Joissakin perheissä käytettiin ulkomailla puhutun kielen ilmaisuja.

Ulkomailla omaksutut tavat liittyivät pääosin ruokailuun. Vaikka syöminen on ihmisen perustarve, sillä on myös kulttuurinen ja sosiaalinen ulottuvuus. Syömistä koskevat valinnat ovat siten myös symbolisia valintoja, joiden kautta määritellään sekä suhdetta

omaan kulttuuriin että muihin kulttuureihin. (Mäkelä 2001.) Siksi ruokaa pidetään arvotautuneena (Savolainen 2015, 268).

Haastateltavan (H1) kotona syötiin erilaisia ruokia kuin mitä suomalaiset söivät 60-luvulla osittain siksi, että ”varmaan äiti myöskin lohdutti, kun näki sitä minun [paluumuutosta johtuvaa] suruani”. Perheessä syötiin joskus hampurilaisia ja hotdodgeja, joita ei siihen aikaan yleensä ollut tarjolla, ”ne oli meidän perheen omia juttuja”. Haastateltavan (H5) perheessä syötiin loppiaisena tietty ranskalainen jälkiruoka. Haastateltava (H4) kertoi, että ”[o]is ollu kiva ugalia [maissista valmistettua puuroa] tehdä, mut eihän silloin Suomesta saanut siihen sopivaa jauhoa.”

Ruokien lisäksi muutamissa perheissä ruoka-ajat poikkesivat tavanomaisesta: ”... mä muistan pihalla, aina kun kaikki kaverit meni syömään puol viiden-viiden aikoihin, niin me syötiin aina paljon myöhemmin”. (H3)

Yhteenveto lapsuuden paluumuuttokokemuksista

Haastatteluissa tuli esiin paljon sellaisia paluumuuttoon liittyviä kokemuksia, joita on kuvattu kolmannen kulttuurin lapsia koskevassa kansainvälisessä kirjallisuudessa. Suurimmalle osalle haastateltavista paluumuutto ja asettuminen vanhempien kotimaahan oli muodostunut hyvin vaikeaksi vaiheeksi heidän elämässään. Valtaosa tutkimukseen osallistuneista oli kokenut itsensä erilaiseksi tai ulkopuoliseksi koulukavereidensa keskuudessa, ja osa myös yksinäiseksi. Kaikilla oli ollut haasteita ystävyysuhteissa, niilläkin, joilla oli ollut ennestään ystäviä Suomessa. Erityisesti yläkouluikäisille paluumuuton haasteellisuuteen myötävaikutti se, että heiltä puuttui oman ikäryhmänsä jaettuja kokemuksia. Haastatteluissa tuli myös esiin piilomaahanmuuttajuuden kokemuksia. Alakouluikäisenä Suomeen ensimmäistä kertaa tai pysyvästi palanneilla ei ollut selviä muistikuvia koulun aloittamisesta paluumuuton jälkeen, mikä saattaa kertoa muutoksiin liittyneiden kokemusten ahdistavuudesta.

Niillä haastateltavilla, joille Suomeen paluu ei ollut erityisen raskasta aikaa, olivat ulkomailta asuessaan säilyttäneet siteet kotimaahan.

Useimmat haastateltavat olivat hämmästellleet, miten epäkunnioittavasti oppilaat kohtelivat Suomessa opettajiaan. Koulukiusaamista ei juuri tuoda esiin yhdysvaltalaisessa alan kirjallisuudessa, joten vaikuttaa siltä, että koulukiusaamisen kohteeksi joutuminen

oli tähän tutkimukseen osallistuneilla yleisempää kuin kolmannen kulttuurin lasten keskuudessa Yhdysvalloissa.

6.2 Lapsuuden siirtymiskokemusten heijastumia aikuisuuteen

Sanotaan, että kolmannen kulttuurin lapsen tunnistaa kysymällä ”mistä olet kotoisin?” (Cockburn 2002, 479; Williams 2013, Benjamin 2017, 107). Vaikka en esittänyt haastateltaville tätä kysymystä, kaksi heistä toi itse esiin, etteivät he tunne olevansa kotoisin Suomesta. ”[E]ttä, mistä mä oon kotosin? Mä aina sanon, että mä oon käyny koulun, siis yläasteen ja lukion [suomalaisessa kaupungissa]. Näin mä vastaan, koska en mä osaa vastata, mistä mä niinku olen.” Toisen haastateltavan koulutukseen oli sisältynyt perhehistorian läpikäyminen, ja kysymykseen mistä olet kotoisin, hänelle oli muodostunut vastaukseksi [lapsuuden asuinmaa ulkomailla].

Siirtymiskokemusten vaikutuksia identiteettiin

Kaikki haastateltavat totesivat, että lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet heidän identiteettinsä muodostumiseen. Tosin yksi haastateltava muotoili asian varovaisemmin: ”mahdollisesti”.

Haastateltavat kuvasivat itseään muun muassa adjektiiveilla sopeutuvainen, rohkea, vahva, sisukas, avarakatseinen. Eräs totesi, että jos hänet heitetään mihin tahansa, ”niin mä pärjään”. Sellaisia piirteitä ehkä liitetään maailmankansalaiseen, mutta kolikolla on toinenkin puoli. Esimerkiksi ne, jotka olivat kokeneet lapsuudessa turvattomuutta, kaipa-sivat yhä pysyvyyttä elämäänsä.

Monet haastateltavat toivat esiin, että ulkomailla asuminen oli rikastuttanut heidän elämäänsä ja tehnyt heistä avarakatseisia. Samassa yhteydessä jotkut mainitsivat, että ulkomaan kokemukset olivat muovanneet heidän identiteettiään. ”Ne on rikastuttanu ja tietysti luonu musta sen, joka mä oon. On vaikea kuvitella, mitä sitä ois ilman sitä omaa taustaa . . .” (H6) Haastateltava (H7), joka asui suomalaisessa pikkukaupungissa, oli todella kiitollinen, että oli saanut asua lapsuudessa ulkomailla ja että hän oli nähnyt muuta-kin kuin Suomea. Paikallisilla saattoi olla suppeampi elämäkatsomus kuin hänellä. Toisaalta hän arveli osaavansa arvostaa Suomessa sellaisia asioita, joita ”ne ei [osaa], jotka

on aina ollu täällä”. Kaksi haastateltavaa koki, että heillä oli taustansa takia ”kyky nähdä pikkuisen ulkopuolisena asioita”.

Niillä haastateltavilla, joilla ulkomailla asuminen tai paluumuutto olivat aiheuttaneet lapsuudessa turvattomuutta, turvattomuuden tunne vaivasi vielä aikuisiälläkin. Eräällä tähän ryhmään kuuluvista oli edelleen korostunut tarve kontrolloida elämäänsä ja varmistaa, että perusasiat hänen elämässään kuten koti ja perhe olivat hyvin vankalla pohjalla. Hän oli tietoinen taustalla vaikuttavasta turvattomuuden tunteesta. Hänen oli kuitenkin vaikea arvioida, missä määrin turvattomuuden tunne ja siitä kumpuava tarve hyvään elämänhallintaan olivat seurausta lapsuuden siirtymistä ja missä määrin ne olivat osa hänen persoonallisuuttaan riippumatta hänen siirtymiskokemuksistaan. Hän pohdiskeli useiden kansainvälisten muuttojen vaikutusta lapsiin: ”Joillekin lapsille se menee hyvin, joillekin ei. Mulle se ei mennyt kauheen hyvin, näin jälkeinpäin ajateltuna.” Toinen haastateltava totesi, että vaikka hänellä oli ollut tavattoman rikas elämä, hänen turvallisuuden tunteensa horjui herkästi. Hän yhdisti tämän turvattomuuden lapsuuden paluumuuttokokemukseen, joka oli ”merkittävin asia elämässä, tässä omassa elämänhistoriassani”. Hän oli menettänyt silloin luottamuksen vanhempiinsa, ja hän oli joutunut vielä aikuisiälläkin kantamaan ”hyvinkin vakavia asioita” ilman heidän tukeaan. Nämä kaksi haastateltavaa kertoivat, etteivät he muuta mielellään. Toinen heistä oli hiljan muuttanut putkiremontin alta väliaikaisesti toiseen asuntoon. Hän oli pohtinut paljonkin, miksi ”kodin purku” oli hänelle ”niin kova juttu, kovempi kuin yleensä”.

Vaikutuksia kulttuuri-identiteettiin

Haastateltavista kaksi ei tuntenut itseään täysin suomalaiseksi ja yksi ei lainkaan. Muut tutkimukseen osallistuneet kokivat olevansa kulttuuri-identiteetiltään suomalaisia. Tästä huolimatta haastateltavat kokivat yhtä lukuun ottamatta edelleenkin eroavansa muista suomalaisista lapsuuden siirtymiskokemustensa vuoksi. ”[Muuttokokemus] on aina mulla mukana . . . eihän mulla tänä päivänäkään ole ketään, kenen kanssa minä sitä jaan.” (H1)

Haastateltava (H4) totesi nauraen olevansa ”pikkusemisti outo, mutta ei se mitään”. Palattuuan Suomeen yläasteelle hän oli halunnut Suomesta pois. Vaihtopilasvuotenaan hän sitten tajusi, että ”ai kato, mä olen suomalainen!”. Silloin hän oivalsi, että Suomessa on hyviäkin asioita, jopa sellaisia, joita hän oli kaivannut. Aikuisena

hän oli muuttanut jälleen ulkomaille samankaltaiseen kulttuuriympäristöön, jossa hän oli asunut lapsuudessa. Hän puhui sujuvasti paikallista kieltä ja hänellä oli paikallisia ystäviä. Kuitenkin siellä asuessaan hän huomasi jossain vaiheessa olevansa ”tosi väsyny olemaan standout, niin ku ikuisesti erottumaan . . . se oli tosi rasittavaa”. Hän olisi halunnut ”olla niin kuin muut!”. Kun hän oli palannut Suomeen, hänestä oli tuntunut ihanalta, ”et nyt mä oon täällä ihan niin kuin kaikki muutkin, mutta kun menin [kaupan] kassalle . . . eikä se ees tervehtiny mua!”. Hän oli asunut lapsena maassa, jossa on kollektivistinen kulttuuri ja jossa ”ihminen on niin vahvasti se ensisijainen”. Suomalaisessa kulttuurissa häntä häiritsti tapa kohdata ihmisiä muun muassa työelämässä, se, että täällä mennään suoraan asiaan. Hän koki sen ihmisen sivuuttamisena. Työpaikallaan hänellä ei ollut tarvetta pitää kiinni omasta reviiristään, vaan hän halusi mielellään tehdä asioita yhdessä muiden kanssa. Hän tunsu edelleen ajoittain epämääräistä kaipuuta.

Haastateltavan (H6) mielestä ”Suomessa me ei hymyillä niin paljon, kommunikoida niin paljon, reagoida niin vapaasti, ylipäättänsä olla niin paljon tekemisissä niin erilaisten ihmisten kanssa . . .” Hän kertoi kontrolloivansa itseään Suomessa, ja hänellä oli ”aina semmonen pieni analyysi, pieni varovaisuus” päällä. Hän ei kyennyt olemaan täysin oma itsensä eikä kommunikoidaan ja reagoimaan vapaasti. Hän oli ”pikkasen vetäytynyt”, mikä ”on tosi iso ongelma pidemmän päälle”. Varovaisuus ja epärointi sosiaalisessa kanssakäymisessä oli kuluttavaa: ”Hirveesti menee energiaa ihan hukkaan!” Sen sijaan ulkomailla ”reagoin suoraan omalla persoonallisuudellani, se on niinku tavallaan käytössä”.

Suomalainen kulttuuri-identiteetti oli selkiintynyt myös haastateltavalle (H3) vasta, kun hän oli nuorena aikuisena muuttanut uudelleen ulkomaille. Siellä hän tajusi, että ”mä-hän olen suomalainen, vaikka olisin voinut ajatella olevani pikemminkin maailmankansalainen”.

Eräs haastateltava ei kokenut itseään suomalaiseksi. Hän oli asunut pitkään ulkomailla myös aikuisena, hänen puolisonsa oli ulkomaalainen, ja hänen perheessään sekä aikuiset että lapset puhuivat sujuvasti kolmea kieltä. ”Mä oon kansainvälinen, tällanen kosmopoliittinen, nomadityyppinen . . . joku tällanen.” Hän totesi, että vaikka se saattaa kuulostaa ”vähän hienolta”, ei se välttämättä ole sitä. Hänellä oli ”jollakin tasolla” pysyvä ulkopuolisuuden tunne, mutta ”ei se mua häiritse, koska mulla on aina ollu tää [ulkopuolisuuden tunne]”. Hän oli paljon tekemisissä sellaisten ihmisten kanssa, joilla on monikulttuurinen

tausta. Haastateltava sanoi voivansa muuttaa asumaan milloin vain ”vaikka Singaporeen”, eikä se olisi hänelle ongelma. Toisaalta hän ei tuntenut olevansa missään täysin kotona. ”Siis tässä me ollaan nyt tällasessa välimaastossa, jatkuvasti, sekä kulttuurillisesti, kielellisesti . . .”

Ne haastateltavat, jotka eivät tunteneet itseään täysin tai lainkaan suomalaisiksi, olivat asuneet lapsuudessa ulkomailla seitsemän vuotta tai pidempään, ja he olivat asuneet myös aikuisena ulkomailla. Sen sijaan yksi pitkään ulkomailla lapsuudessa ja nuorena aikuisena asunut koki olevansa kulttuuri-identiteetiltään suomalainen.

Haastattelujen yhteydessä ilmeni, että peräti kahden haastateltavan vanhemmista toinen oli ollut niin sanottu sotalapsi, joka oli asunut sodan aikana erossa perheestään toisessa Pohjoismaassa. Näistä kahdesta haastateltavasta yksi oli asunut ulkomailla myös perheellisenä, joten hänen lapsensa olivat kolmannen kulttuurin lapsia jo kolmannessa polvessa.

Vaikutuksia ystävyysuhteisiin

Kaikilla haastateltavilla oli aikuisiällä ystäviä, myös yhdellä, jolla ei ollut niitä varsinaisesti vielä kouluaikana. Lähes kaikki haastateltavat arvelivat, että lapsuuden muuttokemukset olivat vaikuttaneet ystävyysuhteisiin. Tavat, joilla haastateltavat ylläpitivät ystävyysuhteita, vaihtelivat. Haastateltavien kommentteista voi huomata, että ystävyysuhteita on monenlaisia ja niiden ylläpitäminen vaati toimia.

Aikana, jolloin lasten yhteydenpito eri maassa asuviin ystäviin oli hankalampaa kuin haastatteluhetkellä, monella haastateltavalla muutot olivat johtaneet ystävyysuhteiden katkeamiseen. ”Totta kai se on jättänyt varovaisuutta [ystävyysuhteiden luomiseen]”, totesi yksi haastateltavista. Toinen oli huomannut, että hän ei ”miehellään mene syvälle kaverisuhteeseen”, minkä hän oli tulkinnut liittyvän jonkinlaiseen alitajuiseen pelkoon ystävyysuhteen katkeamisesta. Hänen oli vaikea arvioida, miltä osin tämä taipumus oli seurausta muuttoihin liittyvistä lapsuuden kokemuksista. Hänellä oli ystäviä, mutta ”ei kauheesti hyviä ystäviä”.

Haastateltavalla, joka oli asunut myös aikuisiässä ulkomailla, oli paljon tuttuja, ”mut et oikeesti ois ystäväystäviä, niit on kyllä tosi harvassa”. Hänellä oli tiiviimmät välit sellaisiin ystäviin, jotka olivat itsekin asuneet ulkomailla: ”Ehkä se vaikuttaa . . . ajatusmaailmoihin . . .”

Haastateltava (H5) koki, että lapsuuden muuttokokemukset vaikuttivat myönteisesti ystävyysuhteiden luomiseen. Kun oli lapsena asunut ulkomailla ja käynyt kansainvälistä koulua, uusien ystävyysuhteiden luomisessa ei ollut ”hirveesti ennakkoluuloja . . . eri kulttuureista tulevia ihmisiä kohtaan”.

Osalla haastateltavista ystävät olivat suomalaisia. Varsinkin niillä, jotka olivat asuneet ulkomailla myös aikuisena, ystäväpiiri oli kansainvälinen. Kolmella tutkimukseen osallistuneella oli ystäviä, jotka olivat aikuisia kolmannen kulttuurin lapsia.

Haastateltava, joka oli asunut pitkään Keski-Euroopassa niin lapsena kuin aikuisenakin, vertaili tapoja ylläpitää ystävyysuhteita. Suomalainen voi kokea, että joku on ystävä, vaikka häntä ei tapaisi pitkään aikaan. Suomessa on ”hyvin hands off, ihmiset tekee omia juttujaan ja unohdetaan puoleks vuodes, eikä mitään ongelmaa”. Sen sijaan tietyissä Euroopan maissa ihminen joutuu ”ystävyyssprässiin”. Niissä ei haastateltavan mukaan riitä, että näet ystäviä kerran viikossa kahvilla, ”vaan huomenna tuut meille syömään . . . ja me tullaan teille seuraavana päivänä ja viikonloppuna mennään yhdessä . . . sit jossain vaiheessa sä oot, että voi helvetti”, haastateltava nauroi päätään pidellen. Ystävyys vaatii ”sellasta ystävyötä niinku tavallaan koko ajan”, jonka voi suomalaisena kokea ongelmaksikin.

Vaikutuksia parinvalintaan

Lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet kuuden haastateltavan parinvalintaan. Haastatteluhetkellä kuusi haastateltavaa eli pitkässä parisuhteessa, yksi oli eronnut ja yhdellä ei ollut kokemusta parisuhteesta. Yksi haastateltava ei osannut sanoa, oliko lapsuuden muuttokokemuksilla ollut vaikutusta hänen parisuhteeseensa.

Lapsuuden muuttokokemusten vuoksi osa haastateltavista oli tavoitellut parisuhteessa turvallisuutta. Eräs heistä kertoi, että hänen puolisonsa oli erittäin turvallinen ja luotettava. Haastateltava tiedosti oman turvallisuushakuisuutensa parinvalinnassa ja sen, että turvallisuuden tarve juonsi juurensa lapsuuden haastavasta paluumuutosta. Toinen haastateltava, jonka lapsuuteen liittyi turvattomuutta ja epävarmuutta, piti tärkeänä parisuhteen pysyvyyttä. Hän kertoi arvostavansa puoliossaan itsenäisyyttä, sitä että tämä ”seisoo selkeesti omilla jaloillaan”, eikä turvaudu häneen.

Eräs haastateltava oli nuorena ajatellut olevansa parisuhdemarkkinoilla ”vaarallinen”, koska hän oli ollut ”kriittinen Suomen suhteen” ja hänen suunnitelmiaan oli muuttaa

ulkomaille. Mutta yllätyksekseen hän olikin löytänyt suomalaisen kumppanin, jolla oli työn puolesta kokemusta kolmannen kulttuurin lapsista ja joka ei pitänyt hänen muuttohaikailujaan ongelmallisena. He olivat asuneet yhdessä useita vuosia myös ulkomailla.

Muuan haastateltava koki, ettei hän ”löydä [Suomesta] kiinnostavaa [puolisoa]”. Toisen haastateltava arveli lapsuuden muuttokokemusten vaikuttaneen ennen kaikkea siihen, että puoliso on ”samanlainen . . . nomadi tai jotain . . . se on yhteinen juttu”. Hänelle oli tärkeää olla puolison kanssa ”samalla aallonpituudella”.

Vaikutuksia ammatin- ja uravalintaan

Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta lapsuuden kokemukset olivat vaikuttaneet ainakin jollain tavalla haastateltavien ammatin- tai uravalintaan. ”Emmä tiä onko se [haastava paluumuuttokokemus] sit se asia, joka on antanut myös erityisherkit tuntosarvet tulkita ihmisiä. Ei liene sattumaa, että olen psykiatri”, pohti eräs haastateltava. Lyttlen ym. (2011) tutkimuksessa aikuisilla kolmannen kulttuurin lapsilla oli vertailuryhmää suurempi sosiaalinen herkkyys, joka mittasi kykyä ”lukea” ihmisiä ja sosiaalisia tilanteita.

Haastateltava (H2) piti kysymystä lapsuuden kokemusten vaikutuksista ammatinvalintaan hauskana, sillä hän oli nyt samalla alalla kuin heidän kaikki naapurinsa ulkomailla hänen lapsuudessaan. Hän totesi, ettei ollut tietoisesti hakeutunut kyseiselle alalle ja että hänelle valkeni vasta myöhemmin, mitä projektia suomalaiset olivat olleet hänen asuinpaikassaan toteuttamassa.

Yhden haastateltavan isä oli jäänyt työttömäksi perheen palattua Suomeen. Suomessa katsottiin, että isän työhistoriasta ”puuttui viisi vuotta”, mikä osoittautui ongelmalliseksi. Vanhemmat pyrkivät siksi vaikuttamaan haastateltavan ammatinvalintaan, hänen oli ”hankittava kunnon ammatti, että saa elannon”. Vanhemmat halusivat näin suojella lastaan. Itse hän olisi valinnut toisin, mutta hän oli myöhemmin pitänyt vanhempiensa edellytystä vaativista opinnoista viisaana.

Viidellä haastateltavalla ”kansainvälisyys” oli ollut yksi merkittävä ulottuvuus ammatinvalinnassa. Haastateltava (H3) muistaa nuorena ajatelleensa, että ammatissa tai työssä ”yhtenä elementtinä piti olla kansainvälisyys muodossa tai toisessa”. Se oli haastateltavalle itsestänselvyys, mutta hänen oli vaikea arvioida, kuinka paljon uravalinta oli ollut tietoisesta ajattelun tulosta ja kuinka paljon siihen oli vaikuttanut vanhempien edustama ”hyvä”. Myös haastateltava (H4) oli hakeutunut opiskelemaan alaa, jolla olisi helppo

muuttaa ulkomaille. Tosin myöhemmin hän valitsi toisen alan, ja siihen vaikutti haastateltavan mielestä enemmän hänen luonteensa ja kiinnostuksensa. Haastateltava (H5), joka oli asunut lapsena hyvin kansainvälisessä kaupungissa ja käynyt kansainvälistä koulua, arveli hänen taustansa vaikuttaneen siihen, että hän oli ”pyrkinyt vähän ajautua siihen suuntaan, et vois asua [paikassa], jossa on paljon erilaisia ihmisiä”.

Eräs diplomaatin lapsi mainitsi, että monet hänen tapaamistaan diplomaatin lapsista olivat valinneet isiensä lailla diplomaatin uran. Hän ei ollut itse halunnut sellaista, koska hän oli ajatellut, että ”se ei oo terveellistä matkustaa ja muuttaa paikasta toiseen”. Hän oli hakeutunut eri uralle, mutta olikin sitten asunut pitkään ulkomailla, ”et tullaan ihan samaan”.

Kaikilla haastateltavilla oli oman kertomansa mukaan hyvä kielitaito. Muutama oli oppinut puhumaan lapsuudessaan äidinkieltä ja toista kieltä samanaikaisesti. Moni puhui suomen lisäksi sujuvasti useita kieliä. Eräs haastateltava totesi hänen englannin kielen taidostaan, että se on ”melkein verrattavissa äidinkieleen” ja että ”työmahdollisuudet on tullu tätä kautta”. Toiselle kieli, jonka hän oli oppinut jo lapsuudessa, ”on ollu ihan ratkaseva ammatinvalinnan kannalta”.

Vaikutuksia omanarvontuntoon

Kysymys, vaikuttivatko lapsuuden siirtymät haastateltavien itsearvostukseen ja omanarvontuntoon haastatteluhetkellä, tuntui tulevan – ainakin osalle haastateltavista – yllätyksenä. Moni tarvitsi vastaamiseen aikaa. Vaikka pohdinta saattoikin alkaa: ”No, en mä kyllä usko . . .”, niin lopputulema olikin usein myönteinen.

Viisi haastateltavaa koki lapsuuden siirtymillä olleen yhteyttä heidän omanarvontuntoonsa haastatteluhetkellä. Yhdellä heistä oli ”ihan hyvä itsetunto”. Hän tiesi pärjäävänsä elämässä aika hyvin, mutta hänellä oli taipumusta murehtia ja hän epäili sen olevan ”geneettistä”. Hän oli kokenut lapsuudessaan turvattomuutta, jonka vuoksi hän pyrki välttämään ylimääräisiä muutoksia elämässään. Vaikka ulkomailla asuminen lapsuudessa oli tuonut uusia ulottuvuuksia elämään, ”ei se ehkä välttämättä kompensoi sitä . . . perusturvan tunnetta, joka ois kantanu läpi koko elämän . . .” Hän kuvaili lapsuuttaan: “. . . ne muutot, uus koulu, uus kieli, uudet kaverit, uus asuin ympäristö, vanhemmat paljon poissa iltaisin . . . ja aina oli joku uus . . . joka oli hoitamassa meitä iltaisin”.

Toiselle haastateltavalle kysymys omanarvontunnosta herätti ristiriitaisia tunteita. Vaikka hänellä oli hyvä omanarvontunto liittyen muun muassa ihmissuhteisiin, koulutukseen ja ammattiin, se ei kantanut kaikissa tilanteissa. Hän loukkaantui helposti, meni ”ihan lukkoon” ja ahdistui, jos hän joutui hämmentävään elämäntilanteeseen. Tällä oli haastateltavan mielestä yhteys haastavaan paluumuuttokokemukseen.

Muuan haastateltava ei tiedostanut, että lapsuuden siirtymät olisivat vaikuttaneet hänen omanarvontuntoonsa aikuisiällä. Hän kuvaili luonnettaan seuraavasti: ”En nosta itteeni mihinkään, vaan pikemminkin pidän itteeni muita alempana.” Hän oli ollut sellainen jo pienenä, eikä hän uskonut, että lapsuuden ympäristö olisi ”opettanut” hänet sellaiseksi.

Vaikutuksia elämäntyytyväisyyteen

Haastatteluissa ilmeni, että lapsuuden siirtymiskokemuksilla oli ollut monenlaisia heijastumia haastateltavien elämään aikuisuudessa. Puolet haastateltavista myös koki, että lapsuuden siirtymät vaikuttivat siihen, miten tyytyväisiä he olivat elämäänsä haastatteluhetkellä. Pari haastateltavaa ei osannut sanoa, oliko siirtymillä vaikutusta heidän elämäntyytyväisyyteensä. Haastateltava (H6) totesi, että vaikka ulkomailla asuminen lapsuudessa oli ollut elämää rikastuttava kokemus, se oli kuitenkin selvästi myös elämäntyytyväisyyteen kielteisesti vaikuttanut ”rasite”. Eräs haastateltava kertoi elämäntyytyväisyytensä vaihtelevan, ”se varmaan johtuu ihan mielenterveydellisistä syistä”. Koetuista haasteista huolimatta kaikki haastateltavat olivat haastatteluhetkellä varsin tyytyväisiä elämäänsä. Heidän itsearvioidun elämäntyytyväisyyden keskiarvo oli viisiportaisella Likertasteikolla 3,6.

”Kotona” Suomessa

Vastaukset kysymykseen, tunsivatko haastateltavat olevansa tällä hetkellä Suomessa ”kotona”, vaihtelivat. Viisi haastateltavaa vastasi kysymykseen selkeästi ja epäröimättä ”kyllä”. Kaksi koki Suomen jossain määrin kodikseen: ”Monella tapaa, joo, mutta silti mä saatan voida paremmin muualla.” (H6) Toinen heistä (H4) vastasi ”ajoittain joo”, mutta hän tunsikin edelleen myös kohdentamatonta kaipuuta. Hänellä oli ”sellanen haiku, [joka on] vähän . . . loputon”. Haastateltava (H8) ”ei oikeastaan” tuntenut olevansa Suomessa kotona.

Kaikki haastateltavat kuitenkin viihtyivät Suomessa. Eräs haastateltava viihtyi, ”koska elämä on tänne nyt sit rakentunut”. Toinen pohti, että olisi voinut asua ulkomaillakin, mutta hän koki tarvitsevänsä ”jotain pysyvyyttä”. Haastateltava (H6) sanoi kyllä viihtyvänsä Suomessa, jossa hän oli löytänyt paljon ihania asioita, mutta hän koki, että ”jollain tavalla . . . täällä on vähän latteeta”. Haastateltava (H5) arveli osaavansa arvostaa Suomessa ”semmosia asioita, jota ne ei [osaa], jotka on aina ollu täällä”. Esimerkiksi sitä, että ”lähes jokaiseen voit luottaa täällä. Jos ihminen sanoo jotain, niin se tarkoittaa sitä.” Hän piti myös siitä, että bussit tulee Suomessa suurin piirtein ajallaan.

Ulkomailla asuminen aikuisiässä

Lapsuudessa ulkomailla asuminen ja siellä hankittu hyvä kielitaito näyttivät madaltaneen kynnystä muuttaa ulkomaille aikuisuudessa. Viisi haastateltavaa oli asunut myös aikuisiällä ulkomailla. Yksi ei ollut muuttanut ulkomaille enää perheen perustamisen jälkeen, koska ei kokenut sille tarvetta. Sitä paitsi usean lapsen vanhempana ”koko sen revohkan vieminen” ulkomaille olisi ollut haasteellista. Kolme haastateltavaa oli asunut perheellisenä ulkomailla. Eräs heistä oli asunut ulkomailla siinä vaiheessa, kun perheessä oli yksi lapsi, mutta myöhemmin hän koki, ettei ole helppoa muuttaa kolmen lapsen kanssa ulkomaille vain siksi, ”et äitiä huvittas nyt tästä lähteä jonnekin”.

Kahden tutkimukseen osallistuneen kokemukset viittasivat siihen, että ulkomailla pitkään asuminen aikuisena voi myöhemmin tehdä Suomeen kotiutumisesta haasteellisempää. Korkea koulutustaso ja poikkeuksellisen hyvä kielitaitokaan eivät silloin takaa sopivan työpaikan löytämistä Suomesta. Haastateltava, joka oli liikkuvan lapsuuden jälkeen asunut aikuisenakin pitkään ulkomailla, koki, ettei hän oikein löytänyt Suomessa paikkaansa. ”. . . itseasiassa mä oon ollu liikaa poissa [Suomesta] . . . myöskin niinku ammatillisesti, niin jossain vaiheessa se ei oo enää etu [työnsaannin kannalta] . . .” Toinen haastateltava kertoi, että kun hän on ulkomailla asumisen lomassa asunut välillä useampaan otteeseen Suomessa, ne, jotka ovat olleet hänen tekemisistään kiinnostuneita ammatillisesti ovat olleet ruotsinkielisiä, vaikka hän ei itse sitä ole. Hän koki, että suomenkielinen akateeminen maailma ”on hyvin hermeettinen, sulkeutunut miljöö”. Sen sijaan ”tää ruotsinkielinen on taas avoimempi”.

Yhteenveto lapsuuden siirtymiskokemusten pitkäaikaisvaikutuksista

Tutkimukseen osallistuneiden kokemukset lapsuuden kulttuurienvälisten siirtymien pitkäaikaisvaikutuksista vastaavat pitkälti niitä tuloksia, joita on saatu muissa maissa aikuisia kolmannen kulttuurin lapsia koskevissa tutkimuksissa. Haastateltavat kokivat, että lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet heihin monin tavoin. Heistä osa ei tuntenut itseään täysin suomalaiseksi, ja nekin, jotka olivat kulttuuri-identiteetiltään suomalaisia, kokivat yhtä lukuun ottamatta yhä eroavansa muista suomalaisista taustansa vuoksi. Useimmat haastateltavat arvelivat, että lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet heidän ystävyys-suhteisiinsa, parinvalintaan ja ammatin- tai uravalintaan. Haastateltavien enemmistö oli asunut ulkomailla myös aikuisiällä.

Kahdella haastateltavalla ulkomailla asuminen ja paluumuutto olivat aiheuttaneet lapsuudessa turvattomuutta, minkä seuraukset tuntuivat heidän elämässään edelleen. Kokeamistaan haasteista huolimatta kaikki haastateltavat olivat tyytyväisiä elämäänsä ja he viihtyivät Suomessa. Useimmat heistä suhtautuivat liikkuvaan lapsuuteensa myönteisesti, ja he arvostivat avarakatseisuuttaan ja ulkomailla hankittua hyvää kielitaitoa.

7 POHDINTA

7.1 Keskeiset tulokset

Tämän laadullisen tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten suomalaisten tilapäinen asuminen ulkomailla ja paluumuutto lapsuudessa heijastuvat heidän elämäänsä aikuisuudessa. Tutkielman yksityiskohtaisina tavoitteina oli tutkia, miten nämä lapsuuden siirtymät vaikuttavat suomalaisten aikuisten identiteettiin, yhteenkuuluvuuden tunteeseen, ihmissuhteisiin, elämän valintoihin ja elämäntyytyväisyyteen. Lapsuuden kulttuurienvälis- ten siirtymien pitkäaikaisvaikutusten ymmärtämisen kannalta pidin lisäksi aiheellisena selvittää, miten aikuiset kolmannen kulttuurin lapset kokivat paluumuuton Suomeen kouluikäisenä ja miten he kotiutuivat Suomeen. Tutkimuksessa kiinnosti erityisesti suomalainen konteksti. Tutkimustulokset vastaavat pitkälti niitä tuloksia, joita on saatu muun muassa Yhdysvalloissa, jossa kolmannen kulttuurin lapsi -ilmiötä on eniten tutkittu. Teema- haastatteluissa ilmeni kuitenkin myös joitakin suomalaiseen kontekstiin liittyviä erityispiirteitä.

Lapsuuden paluumuuttokokemukset

Paluumuutto muodostui suurimmalle osalle tutkimukseen osallistuneista hyvin haastavaksi vaiheeksi heidän elämässään. Jotkut heistä eivät olisi halunneet palata lapsena Suomeen, johon heillä oli ollut vain löyhät siteet. Haastatelluista valtaosa oli paluumuuton jälkeen kokenut itsensä erilaiseksi suhteessa koulukavereihin ja monet myös ulkopuoliseksi tai yksinäiseksi. Kotimaan nuorisokulttuuri oli ollut heille vieras ja heiltä puuttui jaetut ikäkokemukset. Suomessa paluumuuttajien ulkomaankokemukset eivät olleet kiinnostaneet ketään. Tutkimukseen osallistuneiden kokemukset paluumuutosta vastasivat näiltä osin yhdysvaltalaisessa alan kirjallisuudessa esitettyjä kuvauksia niistä sopeutumis- vaikeuksista, joita monilla kolmannen kulttuurin lapsilla on havaittu paluumuuton jälkeen (Eakin 1998; Storti 2001; Gilbert 2008; Pollock & Van Reken 2009). Sen sijaan tulokset poikkeavat Warinowskin (2012) suomalaiseen aineistoon perustuvasta tutkimuksesta, jossa vanhempien arvion mukaan lasten sopeutuminen paluumuuton jälkeen oli sujunut

hyvin ja lapset kokivat itsensä pääosin suomalaisiksi. Tuloksissa havaittuihin eroihin on saattanut vaikuttaa se, että Warinowskin tutkimuksessa monet lapset olivat asuneet ulkomailla keskimäärin melko lyhyen ajan. On myös viitteitä siitä, etteivät vanhemmat ole aina tietoisia lastensa sopeutumisvaikeuksista (Gilbert 2008).

Tutkielmassani ilmeni, että suomalainen koulukulttuuri oli poikennut siitä, mihin monet haastateltavat olivat tottuneet ulkomailla. Monet olivat kokeneet suomalaisten opettajien epäkunnioittavan kohtelun pöyristyttävänä. Lisäksi enemmistö haastateltavista oli joutunut kiusatuksi, jopa oppituntien aikana. Kiusaamiselle saattoivat altistaa paluumuuttajien erilaisuus ja ulkomailla asuneita kohtaan koettu kateus, mutta myös suomalainen poikakulttuuri, jossa tarve ”esittää kovaa” ilmeni kiusaamisena. Koulun samalla luokalla oleva ystävä nousi haastattelussa esiin koulukiusaamiselta suojaavana tekijänä. Tähän tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa kiusatuksi tuleminen paluumuuton jälkeen vaikutti olleen yleisempää kuin kolmannen kulttuurin lapsilla Yhdysvalloissa.

Kotiutumista edesauttaneita tekijöitä olivat säännölliset lomailut kotimaassa, yhteydenpito Suomessa asuviin ystäviin sekä harrastukset paluumuuton jälkeen. Myös äidinkielen ylläpitämistä pidetään tärkeänä paluumuuttajalasten sopeutumisen kannalta (Vuorenkoski 2000; Warinowski 2012). Useimmilla tähän tutkimukseen osallistuneilla ei ollut juurikaan ongelmia äidinkielen taidoissa, kun he palasivat Suomeen.

Lapsuuden siirtymiskokemusten heijastumia aikuisuuteen

Kaikki tutkimukseen osallistuneet kokivat, että ulkomailla asumisen ja paluumuuton vaikutukset ulottuivat aikuisuuteen, vaikkakin eri tavoin. Osalla vaikutukset olivat huomattavan laaja-alaisia. Sukupuolen merkitys ei tuloksissa korostunut.

Kaikkien mielestä lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet heidän identiteettinsä muodostumiseen. Ulkomailla asuminen oli ollut rikastuttava kokemus, joka oli muovannut heistä avarakatseisia. Moni haastateltava arveli lapsuuden siirtymien myös vaikuttaneen pääosin myönteisesti heidän omanarvontuntoonsa.

Lähes kaikki haastateltavat kokivat yhä eroavansa muista suomalaisista ulkomaankokemustensa vuoksi. Vaikutti siltä, että pari haastateltavaa ei ollut kulttuuri-identiteetiltään täysin suomalaisia. He kokivat olevansa Suomessa vain jossain määrin ”kotona”, ja yksi tunsi edelleen kohdentamatonta kaipuuta. Heistä toinen ei kyennyt olemaan sosiaalisessa kanssakäymisessä Suomessa täysin oma itsensä, vaan hän oli hieman

”vetäytynyt”. Sen sijaan jossain muualla hän kykeni olemaan aidosti oma itsensä. Hänen lähestymistavassaan oli havaittavissa piirteitä Wardin ym. (2018) teoreettiseen viitekehukseen sisältyvästä vuorotteleva kulttuuri-identiteetti -tyylistä. Yksi tutkimukseen osallistunut koki olevansa identiteetiltään ”kansainvälinen”. Hän ei tuntenut olevansa suomalainen, eikä hän ollut kotona Suomessa sen enempää kuin muuallakaan. Hänellä oli jossain määrin pysyvä ulkopuolisuuden tunne, mutta hän ei kärsinyt siitä (Schaetti 1996; Fail ym. 2004). Hänen sosiaalisessa verkostossaan oli paljon ihmisiä, joilla oli monikulttuurinen tausta. Kaikki haastateltavat viihtyivät Suomessa.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että kahden haastateltavan vanhemmista toinen oli ollut sotalapsi. On siten mahdollista, että nämä vanhemmat eivät olleet kulttuuri-identiteetiltään täysin suomalaisia, mikä on saattanut vaikuttaa näiden kahden haastateltavan kulttuuri-identiteetin muodostumiseen.

Osalla haastateltavista oli selkeästi suomalainen kulttuuri-identiteetti. Joillekin tutkimukseen osallistuneista suomalainen kulttuuri-identiteetti oli selkiytynyt vasta, kun he olivat lapsuudessa tapahtuneen paluumuuton jälkeen muuttaneet uudestaan ulkomaille.

Haastateltavista suurin osa oli asunut ulkomailla myös aikuisiällä, jotkut heistä perheellisenä. Eräs haastateltava oli kokenut, että aikuisena pitkään ulkomailla asuminen oli heikentänyt hänen työnsaantimahdollisuuksiaan Suomessa.

Tässä tutkimuksessa oli viitteitä yhteydestä pitkään ulkomailla asumisen ja itsensä täysin suomalaiseksi kokemisen välillä. Ne haastateltavat, jotka eivät tunteneet itseään täysin tai lainkaan suomalaiseksi, olivat asuneet lapsuudessa ulkomailla seitsemän vuotta tai pidempään, ja he olivat asuneet aikuisenakin ulkomailla. Kuitenkin yksi pitkään ulkomailla lapsuudessa asunut koki olevansa kulttuuri-identiteetiltään suomalainen.

Haastatteluhetkellä kaikki olivat yleisesti ottaen tyytyväisiä elämäänsä. Joillakin haastateltavilla, joilla ulkomailla asuminen ja paluumuutto olivat aiheuttaneet lapsuudessa turvattomuutta, turvattomuuden tunne vaivasi vielä aikuisiälläkin, ja he kaipaivat pysyvyyttä elämäänsä.

Monella haastateltavalla lapsuudenaikaiset muutot olivat johtaneet ystävyysuhteiden katkeamiseen. Lähes kaikki haastateltavat arvelivat, että lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet ystävyysuhteisiin aikuisiällä. Jotkut olivat varautuneita luodessaan

ystävyyssuhteita, ja yksi heistä uskoi alitajuisesti pelkäävänsä ystävyyssuhteen katkeamista. Eräällä haastateltavalla oli tiiviimmät välit sellaisiin ystäviin, jotka olivat itsekin asuneet ulkomailla.

Haastateltavat kokivat, että lapsuuden muuttokokemukset olivat myös vaikuttaneet heidän parinvalintaansa. Osa haastateltavista oli kaivannut parisuhteessa turvallisuutta, joillekin taas oli tärkeää, että kumppani jakoi samanlaisen kokemusmaailman.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden koulutustausta oli varsin korkea. Lähes kaikki haastateltavat katsoivat, että lapsuuden muuttokokemukset olivat vaikuttaneet heidän ammatin- tai uravalintaansa. Kansainvälisyys oli ollut usein merkittävä tekijä ammatinvalinnassa, johon joillakin oli vaikuttanut hyvä kielitaito.

Edellä esitetyt tulokset vastaavat pitkälti niitä tuloksia, joita on saatu muissa maissa aikuisia kolmannen kulttuurin lapsia koskevissa tutkimuksissa (Useem & Cottrell 1996; Cottrell 1998; Hoerstring 2009; Carroll 2019; Fail et al. 2004; Sellers 2011; Williams 2013; Smith & Kearney 2016). Tämän tutkimuksen valossa sillä, että asuu lapsuudessa tilapäisesti ulkomailla voi olla laaja-alaisia pitkäaikaisvaikutuksia myös suomalaisessa kontekstissa. Haastateltavien iän korkea mediaani (57 vuotta) viittaa siihen, että lapsuuden siirtymiskokemuksilla voi olla yksilöön pysyviä vaikutuksia.

Palumuuton jälkeiseen kouluikäisen sopeutumisprosessiin sekä ulkomailla asumisen ja palumuuton pitkäaikaisvaikutuksiin saattaa vaikuttaa se, missä määrin kulttuuriympäristö, jossa lapsi asuu ulkomailla, eroaa vanhempien kulttuurista. Sopeutumisprosessiin saattavat myös vaikuttaa muun muassa ulkomailla asumisen kesto, lapsen ikä palumuuton aikaan, lapsen temperamentti ja resilienssi, äidinkielen taidot, vanhempien sosiaalinen status, lapsen koulu, ystävät ja harrastaminen sekä se, minkälainen suhde lapsella tai nuorella on ennestään Suomeen.

Tutkimukseen osallistuneet olivat lapsuuden siirtymiskokemusten osalta monessa suhteessa heterogeeninen ryhmä. Haastateltavat olivat asuneet lapsuudessa ulkomailla 3–11 vuotta kolmessa maanosassa ja 12 eri maassa siten, että he olivat asuneet Suomen lisäksi 1–4 maassa. He olivat myös palanneet Suomeen viimeisen kerran eri ikäisinä ja eri vuosikymmenillä. Vaikka haastateltavilla oli monia samankaltaisia kokemuksia siitä, miten ulkomailla asuminen ja palumuutto Suomeen olivat vaikuttaneet heidän elämänsä aikuisiällä, heidän kokemuksissaan oli myös merkittäviä eroja. Erot saattavat osin selittyä ryhmän heterogeenisyydellä.

Tulokset kuvastavat mahdollisesti yleisemmällä tasolla kolmannen kulttuurin lapsi-ilmiön moninaisuutta. Lasten kulttuurienvälisiin siirtymiin liittyvissä olosuhteissa on suurta vaihtelua, mikä voi osaksi selittää alan kansainvälisessä kirjallisuudessa kuvattuja huomattavia eroja siirtymien pitkäaikaisvaikutuksissa (Abe 2018).

7.2 Luotettavuustarkastelu

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita (Tuomi & Sarajärvi 2006, 135–137; Eskola & Suoranta 2008, 210–222). Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on arvioitu muun muassa sen suhteen, vastaavatko tulokset ja niiden tulkinnat tutkittavien käsityksiä (Lincoln & Guba 1985, 295–296). Tutkittavat voivat kuitenkin olla sokeita omalle kokemukselleen tai tilanteelleen (Eskola & Suoranta 2008, 211).

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on keskeinen tutkimusväline ja myös luotettavuuden kriteeri (Patton 2002, 566). Tutkijan positioni on kuvattu luvussa 5.2 sivulla 31. Tutkija vaikuttaa tutkimukseen sen eri vaiheissa, joten luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia (Eskola & Suoranta 2008, 210). Haastattelujen tulos on aina seurausta haastattelijan ja haastateltavien vuorovaikutuksesta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 189).

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan mahdollisesti lisätä triangulaatiolla eli käyttämällä tutkimuksessa useita menetelmiä, tutkijoita tai aineistoja, tai tarkastelemalla tutkittavaa ilmiötä eri teorioiden näkökulmasta (Lincoln & Guba 1985, 305–307). Tässä tutkimuksessa rajoituttiin yhteen tutkimusmenetelmään, ja haastattelujen sisällön analyysi suoritettiin yhden tutkijan toimesta. Nämä seikat saattavat vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen (Patton 2002, 557–558; Tuomi & Sarajärvi 2006, 140–146; Eskola & Suoranta 2008, 68–72).

Yksi tutkimuksen mahdollinen virhelähde on sosiaalisen suotavuuden vastaustaipumus (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 201–202). Lisäksi haastattelututkimuksen luotettavuuteen vaikuttavana tekijänä voidaan pitää haastateltavien muistia. Lapsuuden muistelulle on ominaista niin sanottu kultaistaminen ja kurjistaminen (Savolainen 2015, 70). Tapahtumien tulkinta ja niille annetut merkitykset voivat myös ajan kuluessa muuttua (Korhonen 1994). Tämä tutkimus nojautuu fenomenologiseen ihmiskäsitykseen, joten menneisyyden tapahtumien ohella tämän tutkimuksen kannalta olennaista on se, miten

haastateltavat tulkitsivat menneisyyttään ja minkä merkityksen he tapahtumille antoivat (Fingerroos & Haanpää 2006).

Kaikki tutkimukseen osallistuneet kokivat, että ulkomailla asumisen ja paluumuuton vaikutukset ulottuivat aikuisuuteen. Heidän on kuitenkin voinut olla vaikeaa erottaa lapsuuden siirtymiskokemusten vaikutuksia muiden kokemusten, kuten esimerkiksi kouluksiäämisen ja aikuisiällä ulkomailla asumisen vaikutuksista heidän identiteettiinsä ja käyttäytymiseen aikuisiällä. Eräs haastateltava toi itse esiin, että hänen oli vaikea arvioida, missä määrin turvattomuuden tunne ja varautuneisuus ystävyysuhteiden luomisessa aikuisiällä olivat seurausta lapsuuden siirtymistä, ja missä määrin ne olivat osa hänen persoonallisuuttaan ilman, että ne liittyivät lapsuuden siirtymiskokemuksiin. Toisaalta tutkimukseen osallistujat eivät ehkä aina tiedostaneet lapsuuden siirtymiskokemusten heijastumia aikuisuuteen siellä, missä niitä saattoi olla.

Mahdollisuuksiani arvioida lapsuuden siirtymiskokemusten vaikutuksia rajoitti se, että ulkomaille muutto ja siellä asuminen lapsuudessa oli rajattu teemahaastattelun ulkopuolelle.

Monet tämän tutkimuksen kontekstia määrittelevät seikat ovat saattaneet vaikuttaa tuloksiin (Lincoln & Guba 1985, 124–125). Kaikki tutkielmaani varten haastattelemani henkilöt asuivat haastatteluhetkellä Suomessa. Ulkomailla asuvien suomalaisten aikuisten kolmannen kulttuurin lasten kokemukset kulttuurienvälisistä siirtymistä lapsuudessa ja siirtymien vaikutukset aikuisuudessa saattavat erota merkittävästi tutkimukseen osallistuneiden vastaavista. Esimerkiksi suomalaiset, joilla ei ole suomalaista kulttuuri-identiteettiä, ovat saattaneet muuttaa aikuisena pysyvästi ulkomaille.

Haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta pääkaupunkiseudulta, mikä on myös saattanut vaikuttaa tuloksiin. Lisäksi vaikka joidenkin haastateltavien lapsuudessa perheen elintaso oli paluumuuton myötä laskenut, kenenkään perhe ei ollut vähävarainen ja lapsille oli tarjottu mahdollisuus harrastaa.

Maailma on olennaisesti muuttunut niistä ajoista, jolloin useimmat haastateltavat asuivat lapsena ulkomailla. Haastateltavista kaksi oli asunut viisi vuotta ulkomailla käymättä välillä kertaakaan Suomessa. Lentomatkat ovat sittemmin halventuneet merkittävästi, mikä mahdollistaa ulkomailla tilapäisesti asuville suomalaisille säännölliset lomailut ko-

timaassa. Myös internet ja lukuisat sovellukset tarjoavat aivan toisenlaiset mahdollisuudet pitää yhteyttä eri maissa asuviin ystäviin ja sukulaisiin kuin monen haastateltavan lapsuudessa.

7.3 Jatkotutkimukseen liittyvät kysymykset

Kolmannen kulttuurin lapsia on tutkittu paljon Yhdysvalloissa ja lisääntyvässä määrin myös muissa maissa. Tutkimuksen painopiste on ollut laadullisissa tutkimuksissa, jotka ovat auttaneet ymmärtämään tämän ilmiön monia ulottuvuuksia.

Määrälliset tutkimukset ovat tarkentaneet kuvaa muun muassa lapsuudessa koettujen kulttuurienvälisten siirtymien pitkäaikaisvaikutusten yleisyydestä. Esimerkiksi Aben (2018) määrällisen tutkimuksen tulokset poikkesivat jossain määrin aikaisemmin julkaistujen laadullisten tutkimusten tuloksista, joissa on usein painottunut lapsuudessa koetun ulkomailla asumisen ja paluumuuton kielteiset seuraukset yksilön kehitykselle. Määrällisiä tutkimuksia on kuitenkin julkaistu melko vähän, mikä rajoittaa selkeän kokonaiskuvan muodostamista. Lisäksi erilaisten tekijöiden – kuten ulkomailla asumisen keston – vaikutuksia kulttuurienvälisten siirtymien seurauksiin lapsuudessa ja aikuisuudessa ei vielä tunneta riittävästi. Siksi näistä tekijöistä tarvitaan lisää määrällisen lähestymistavan sisältäviä tutkimuksia. Tutkimuksissa olisi huomioitava myös ne aikuiset kolmannen kulttuurin lapset, jotka ovat päätyneet asumaan pysyvästi ulkomailla. Lisäksi olisi aiheellista tutkia kolmannen kulttuurin lapsi -kokemuksen ylisukupolvista siirtymistä.

LÄHTEET

- Abe, J. A. A. 2018. Personality, Well-Being, and Cognitive-Affective Styles: A Cross-Sectional Study of Adult Third Culture Kids. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 49 (5), 811–830.
- Baumeister, R. F. & Leary, M. R. 1995. The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin* 117, 497–529.
- Benjamin, S. 2017. People who don't live what we live, don't understand: Youths' experiences of hypermobility. University of Helsinki, Helsinki. Dissertation. Viitattu 20.10.2020 <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/195063/peoplewho.pdf?sequence=1>
- Birman, D. 1994. Acculturation and human diversity in a multicultural society. Teoksessa E. Trickett, R. J. Watts & D. Birman (toim.) *Human diversity: Perspectives on people in context*. San Francisco: Jossey-Bass. 261–284.
- Carroll, M. 2019. How does growing up as a Third Culture Kid (TCK) impact life choices? Effects on ATCKs and their educational and career experiences. The University of Waikato, Hamilton. Viitattu 15.4.2020 <https://www.researchgate.net/publication/333917631>
- Choi, K., Luke, M., & Bernard, J. M. 2015. Being Connected: A Friendship Comparison among U.S., International, and Third Culture College Students. Teoksessa S. Benjamin & F. Dervin (toim.) *Migration, Diversity, and Education: Beyond Third Culture Kids*. London: Palgrave Macmillan, 165–186.
- Cockburn, L. 2002. Children and Young People Living in Changing Worlds: The Process of Assessing and Understanding the 'Third Culture Kid'. *School Psychology International* 23 (4), 479.
- Cottrell, A. 1998. Marriage Patterns of American ATCKs. Presented at Global Nomads International National Conference. Luettu 15.4.2020 <http://tckresearcher.net/GN%20Perspectives%20TCK%20marriages%20%2798.pdf>

- Demuth, C., Keller, H. & Yovsi R. D. 2011. Cultural models in communication with infants: Lessons from Kikaikelaki, Cameroon and Muenster, Germany. *Journal of Early Childhood Research* 10, 70–87.
- Eakin, K. B. 1998. According to my Passport, I'm Coming Home. U. S. Department of State. Luettu 7.7.2020 <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/2065.pdf>
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 8.painos. Tampere: Vastapaino.
- Fail, H., Thompson, J. & Walker, G. 2004. Belonging, identity and Third Culture Kids: Life histories of former international school children. *Journal of Research in International Education* 3 (3), 319–338.
- Fingerroos, O. & Haanpää, R. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U.-M. Peltonen (toim.) Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.
- Gilbert, K. R. 2008. Loss and grief between and among cultures: The experience of third culture kids. *Illness, crisis & loss*, 16 (2), 93–109. Luettu 12.6.2020. <https://journals.sagepub.com/doi/10.2190/IL.16.2.a>
- Hall, E. T. 1977. *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.
- Helkama, K., Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 2013. Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki: Edita Publishing.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. 13.–14., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hoersting, R. C. 2009. No place to call home: Cultural homelessness, self-esteem and cross-cultural identities. Master's thesis, University of North Texas. Viitattu 1.6.2020 <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.998.9807&rep=rep1&type=pdf>
- Hofstede, G. 1980. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Hofstede, G. H. 1993. Kulttuurit ja organisaatiot. Mielen ohjelmointi. Suom. R. Liljamo. Juva: WSOY.

- House, R. J. & Javidan, M. 2004. Overview of GLOBE. Teoksessa R. J. House, P. J. Hanges, M. Javidan, P. W. Dorfman & V. Gupta (toim.) *Culture, Leadership, and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 15.
- Inglehart, R. 2006. Mapping Global Values. *Comparative Sociology* 5, 115–136.
- Kano Podolsky, M. 2008. Internationally Mobile Children: The Japanese Kikoku-shijo Experience Reconsidered. Luettu 25.6.2020. <https://www.google.fi/search?q=Kano+Podolsky%2C+M+2008.+Internationally+Mobile+Children%3A+The+Japanese+Kikoku-shijo+Experience+Reconsidered&ie=UTF-8&oe=>
- Keltikangas-Järvinen, L. 1994. *Hyvä itsetunto*. 3. painos. Porvoo: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1995. *Aggressiivinen lapsi. Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä*. 5. painos. Helsinki: Otava.
- Kidd, J. K. & Lankenau, L. L. 2011. *Third Culture Kids: Returning to their Passport Country*. U.S. Department of State. *Diplomacy in action*. [online] Tulostettu 29.3.2011. <http://www.state.gov/m/dghr/flo/c22473.htm>
- Kim, Y. Y. 2012. Globalization and Intercultural Personhood. Teoksessa L. A. Samovar, R. E., Porter & E. R. McDaniel (toim.) *Intercultural Communication: A Reader*. 13. painos. Boston, MA: Wadsworth, 81–94.
- Kluckhohn, C. 1951a. The Study of Culture. Teoksessa D. Lerner & H. D. Lasswell (toim.) *The Policy Sciences. Recent Developments in Scope and Method*. Stanford, CA: Stanford University Press, 86–101.
- Kluckhohn, C. 1951b. Values and Value-Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification. Teoksessa T. Parsons & E. Shils (toim.) *Toward a General Theory of Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 388–433.
- Korhonen, M. 1994. Elämän vakaat vaiheet ja siirtymät aikuisuuden alusta keski-ään kynnykselle. Teoksessa H. Perho, & P. Sinisalo (toim.) *Näkökulmia elämänkulun ja ammattiurien tutkimukseen*. Acta Psychologica Fennica. Soveltavan psykologian monografioita 7. Helsinki: Suomen psykologinen seura, 61–78.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills: Sage Publications.

- Lyttle, A. D., Barker, G. G. & Cornwell, T. L. 2011. Adept through adaptation: Third culture individuals' interpersonal sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations* 35, 686–694.
- Marttinen, A.-C. 1992. *Matkalaukkulapset*. 2. painos. Pieksämäki: Kirjaneliö.
- Marttinen, E. 2017. *Deciding on the Direction of Career and Life: Personal Goals, Identity Development, and Well-Being during the Transition to Adulthood*. University of Jyväskylä. Dissertation. *Jyväskylä Studies In Education, Psychology And Social Research* 584. Viitattu 30.7.2020 https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/54287/978-951-39-7094-9_vaitos17062017.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Mattila, P. 2017. *Kulttuurienvälinen lapsuus – Aikuisten ekspatriaattiperheiden lasten kokemuksia paluumuutosta Suomeen*. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. 1.6.2020 <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu201703141349.pdf>
- McCaig N. M. 1994. Growing Up With A World View: Nomad Children Develop Multicultural Skills. *Foreign Service Journal* 71 (9), 32–34, 36. Luettu 30.6.2020 <https://www.afsa.org/foreign-service-journal-september-1994>
- McDaniel, E. R., Samovar, L. A. & Porter, R. E. 2012. *Using Intercultural Communication: The Building Blocks*. Teoksessa L. A. Samovar, R. E., Porter & E. R. McDaniel (toim.) *Intercultural Communication: A Reader*. 13. painos. Boston, MA: Wadsworth, 4–19.
- Metsämuuronen, J. 2006. *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. 4. painos. Helsinki: International Methelp.
- Moore, A. M. 2011. *Confused or Multicultural: A Phenomenological Analysis of the Self-Perception of Third Culture Kids with Regard to their Cultural Identity*. Master's thesis, Liberty University School of Communication. Viitattu 1.6.2020 <https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1167&context=masters>
- Mäkelä, J. 2001. *Ikimuistoinen ateria*. *Elore* 8, 2. Luettu 30.6.2020. <https://journal.fi/elore/article/view/78324/39223>
- Nishimura, S., Nevgi, A. & Tella, S. 2008. *Communication Style and Cultural Features in High/Low Context Communication Cultures: A Case Study of Finland, Japan and India*. Teoksessa A. Kallioniemi (toim.) *Uudistuva ja kehittyvä ainedidaktiikka: Ainedidaktinen symposiumi 8.2.2008 Helsingissä*. Osa 2. Helsinki: Helsingin yliopisto,

- 783–796. Luettu 15.4.2020. <https://people.uwec.edu/degravjr/GEOG-ANTH%20351/Articles/NishimuraNevgiTella-highcontextlowcontext.pdf>
- Opetushallitus 2020. Peruskoulun oppilaan opiskelu ulkomailla. Viitattu 21.5.2020. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/peruskoulun-oppilaan-opiskelu-ulkomaille>
- Patton, M. Q. 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3. painos. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Pollock, D. C. & Van Reken, R. E. 2009. *Third Culture Kids: Growing Up Among Worlds*. 3. uusittu painos. Boston: Nicholas Brealey.
- Rastas, A. 2008. Kuinka rasismi värittää kulttuuria ja identiteettiä. Kirjassa A. R. Lahikainen, R.-L. Punamäki & T. Tamminen (toim.) *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Vantaa: WSOY, 246–265.
- Rönholm, R. 1999. Identiteetin lähteillä: Kulttuurijuuret minuuden ja opiskelun osana. Turku: Turun yliopiston julkaisuja 152.
- Saarenheimo, M. 2014. Unohtamisen taito. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 130, 2461–2465.
- Savolainen, U. 2015. Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka: Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta. *Kultaneito XV*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Schaetti, B. 1996. Phoenix rising: A question of cultural identity. Teoksessa C. D. Smith (toim.) *Strangers at Home: Essays on the Effects of Living Overseas and Coming 'Home' to a Strange Land*. New York: Aletheia, 177–88. Viitattu 15.7.2020 <https://www.worldweave.com/BSidentity.html>
- Schein, E. H. 2004. *Organizational Culture and Leadership*. 3. painos. San Francisco: Jossey-Bass.
- Schwartz, S. H. 2006. A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. *Comparative Sociology* 5, 137–182.
- Schwartz, S. H. 2011. Kulttuuriset arvo-orientaatiot: Kansallisten erojen luonne ja seuraukset. Suom. M. Puohiniemi. Vaajakoski: Limor kustannus.
- Schwartz, S. J. 2001. The Evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian Identity Theory and Research: A Review and Integration. *Identity: An International Journal of Theory and Research* 1 (1), 7–58.

- Sellers, E. D. 2011. Exploration of themes evolving from the experiences of third culture kids. Ball State University, Muncie. Dissertation. Viitattu 13.6.2020 <https://core.ac.uk/download/pdf/5013167.pdf>
- Sheard, W. 2008. Lessons From Our Kissing Cousins: Third Culture Kids and Gifted Children. *Roeper Review* 30, 31–38.
- Smith, V. J. & Kearney, K. S. 2016. A Qualitative Exploration of the Repatriation Experiences of US Third Culture Kids in College. *Journal of College Student Development* 57, 958–972. Viitattu 7.7.2020. https://www.researchgate.net/publication/303313169_A_Qualitative_Exploration_of_the_Repatriation_Experiences_of_US_Third_Culture_Kids_in_College
- Sokol, J. T. 2009. Identity Development Throughout the Lifetime: An Examination of Eriksonian Theory. *Graduate Journal of Counseling Psychology* 1 (2), 139–148.
- Storti, C. 2001. *The Art of Coming Home*. Boston: Intercultural Press.
- Stuart, J. & Ward, C. 2011. A Question of Balance: Exploring the Acculturation, Integration and Adaptation of Muslim Immigrant Youth. *Psychosocial Intervention* 20 (3), 255–267. Viitattu 7.7.2020 <https://doi.org/10.5093/in2011v20n3a3>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Muuttoliike [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-6766. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 6.9.2020 http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_muutl/statfin_muutl_pxt_11aa.px/table/tableViewLayout1/
- Szabó, Á. & Ward, C. 2020. The relationship between intercultural abilities and cultural identity styles: A longitudinal cross-lagged analysis. *International Journal of Psychology* 55, 465–471.
- Tikka, I. 2004. *Suomalainen lapsi maailmalla*. Kansanvalistusseura. Keuruu: Otava.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2006. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 1.–4. painos. Helsinki: Tammi.
- Useem, J. & Useem, R. 1967. The Interfaces of a Binational Third Culture: A Study of the American Community in India. *Social Issues* 23 (1), 130–143.
- Useem, R. & Cottrell, A. 1996. *Adult Third Culture Kids*. Teoksessa C. D. Smith (toim.) *Strangers at Home: Essays on the Effects of Living Overseas and Coming “home” to a Strange Land*. Aletheia Publication 1996, 22–35. https://www.researchgate.net/publication/319289838_Adult_Third_Culture_Kids

- Vuorenkoski, L. 2000. *Childhood between two countries: Resilience and mental well-being of Finnish remigrant children and adolescents*. Oulun yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Väitöskirja. Viitattu 7.7.2020. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9514256018.pdf>
- Ward, C. & Searle, W. 1991. The Impact of Value Discrepancies and Cultural Identity on Psychological and Sociocultural Adjustment of Sojourners. *International Journal of Intercultural Relations*, 15, 209–225.
- Ward, C., Tseung-Wong, C. N., Szabo, A., Qumseya, T. & Bhowon, U. 2018. Hybrid and Alternating Identity Styles as Strategies for Managing Multicultural Identities. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 49, 1402–1439.
- Warinowski, A. 2012. *Maailmalle yhtenä, takaisin toisena? Suomalaisten ekspatriaatti perheiden lapset kulttuurisissa siirtymissä*. Siirtolaisinstituutin tutkimuksia A 42. Turku: Siirtolaisinstituutti. Väitöskirja.
- Wetherell, M. 2010. The Field of Identity Studies. Teoksessa M. Wetherell & C. T. Mohanty (toim.) *The SAGE Handbook of Identities*. Lontoo: SAGE Publications, 3–26. Viitattu 27.8.2020 <http://dx.doi.org.ezproxy.utu.fi/10.4135/9781446200889.n1>
- Williams, T. L. 2013. *Third Route Kids: A New Way of Conceptualizing the Adult Third Culture Kid Experience*. The University of British Columbia, Vancouver. Dissertation. Viitattu 30.6.2020 <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/24/items/1.0073586>
- Yrjö-Koskinen, S.-V. 2012. *Kodin ja koulun välisen yhteistyön merkitys paluumuuttajaperheissä*. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Kandidaatintyö.

LIITE 1

Teemahaastattelurunko

Taustatiedot: ikä, sukupuoli, koulutus

Ulkomailla asuminen: aika, asuinmaat

Paluuajankohta: minkä ikäisenä, mille luokalle

Paluumuutto lapsena

1. Paluumuutto
 - Miten suhtauduit paluumuuttoon?
 - Valmentauduttiinko siihen?
2. Äidinkieli
 - Oliko ongelmia äidinkielellä?
3. Ystävät
 - Oliko entuudestaan ystäviä Suomessa?
 - Oliko helppo solmia ystävyssuhteita?
 - Oliko ystäviä, jotka olivat asuneet ulkomailla?
4. Koulu
 - Koulu oliko tavallinen koulu vai niin sanottu paluumuuttajakoulu?
 - Olitko tyytyväinen kouluusi
5. Koulukiusaaminen
 - Kiusattiinko koulussa? Jos, niin miten?
6. Koulukavereista erottuminen
 - Koitko erottuvasi ulkomaankokemuksesi vuoksi koulukavereistasi?
7. Koitko noloja tilanteita? (et osannut tai et tiennyt jotakin muille itsestään selvää asiaa)
8. Yleinen sopeutuminen Suomeen
 - Oliko helppoa sopeutua Suomeen?
9. Nuorisokulttuuri
 - Olitko ”kartalla” esim. muodin, musiikin suhteen?
10. Oliko harrastuksia?

11. Paluumuuton vaikutus perheen elintasoon
 - Muuttuiko perheen elintaso paluun myötä? Jos muutti, vaikutukset
12. Tapahtuiko perheen tilanteessa muutoksia (avioero, työttömyys ym.) muuton jälkeen?
13. Tapoja maailmalta

Lapsuuden siirtymiskokemusten heijastuminen aikuisuuteen

Miten koet, että ulkomailla asuminen ja paluumuutto lapsuudessa / nuoruudessa ovat vaikuttaneet:

1. Identiteettiisi?
2. Kielitaitoon?
 - Onko sinulla ongelmia äidinkielessä?
 - Muu kielitaito, mikä merkitys sillä on?
3. Ammatin- ja uravalintaan?
4. Ystävyysuhteisiin?
 - Onko läheisiä ystäviä?
 - Onko samanlaista taustaa omaavia?
5. Parinvalintaan?
6. Onko aikuisiällä muuttoja ulkomaille?
7. Tunnetko olevasi Suomessa ”kotona”?
8. Viihdytkö Suomessa?
9. Koetko erottuvasi muista suomalaisista lapsuuden muuttokokemustesi vuoksi?
10. Elämäntyytyväisyyteen?
 - Miten tyytyväinen olet tällä hetkellä elämääsi Likert-asteikolla 1–5?
11. Itsearvostukseen?
12. Koetko lapsena ulkomailla asumisen ja paluumuuton vaikuttavan jollain muulla tavalla elämääsi?

Haluatko lisätä vielä jotakin?